

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**İBN İSHÂK'IN HAYATI VE İSLAM TARİHİNE
KATKISI**

Meral ALTIN

Yüksek Lisans Tezi

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İslam Tarihi Programı

HAZİRAN 2022

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

İBN İSHÂK'IN HAYATI VE İSLAM TARİHİNE KATKISI

Tez Yazarı
Meral ALTIN

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Sıddık ÜNALAN

HAZİRAN 2022
ELAZIĞ

T.C.

**FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı: İBN İSHÂK'IN HAYATI VE İSLAM TARİHİNE KATKISI
Yazarı: Meral ALTIN
Tez Öneri Tarihi: 08.10.2020
Savunma Tarihi: 30.06.2022

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: **Dr. Öğretim Üyesi Sıddık ÜNALAN**
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Başkan: **Doç. Dr. Sıtkı NAZİK**
Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye: **Dr. Öğretim Üyesi Hakan ÖZTÜRK**
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../20..... tarihli toplantısında tescillenmiştir.

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “**İBN İSHÂK’IN HAYATI VE İSLAM TARİHİNE KATKISI**” Başlıklı Lisans Tezi’min içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

10.06.2022

Meral ALTIN

ÖN SÖZ

İnsanlar için tarihe yön veren şahsiyetler hakkında bilgi sahibi olma duygusu sıradan bir merak duygusundan ziyade hayata anlam katma adına her zaman çekiciliğini korumaktadır. Özellikle Müslümanlar için Hz. Muhammed'in hayatı, Kur'an'ın içeriği göz önünde bulundurulduğunda bu öğrenme isteğini kaçınılmaz kılmaktadır. Kur'an'ın 'Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.' diyerek takdim ettiği Hz. Peygamber'in hayatı hakkında, vahiy dışında bilgi veren birçok tarih ve hadis kitabının varlığı da bilinmektedir. Hz. Peygamber'in risâlet öncesi ve risâlet sonrası dini hayatı dışında sosyo-kültürel yapısını ayrıntılı bir şekilde öğrenme imkânı, yazılan ilk İslam tarihi kitapları sayesinde mümkün olabilmektedir. İslam tarihi kaynaklarından da siyer dediğimizde genellikle Hz. Peygamber'in hayatıyla sınırlı biyografi türüne benzerlik gösteren eserler konuyla ilgilenenler için daha özel bir durum arz etmektedir. İlk dönemlerden bugüne ulaşan İslam tarihi, sîret türü eserlerin başında gelen kitaplardan belki de en önemlisi müellif Muhammed b. İshâk'a ait olan Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-meb'asi ve'l-meğazi ya da bir diğer ismi Sîretü İbn İshâk olan meşhur kaynaktır.

Geçmişten bugüne İslam tarihi kitaplarının şekillenmesinde büyük bir öneme sahip olan İbn İshâk'ın eseri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak batı ile kıyaslandığında böylesi önemli bir eser ve onun yazarı hakkında yapılan araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir. İbn İshâk'ın rivayetleri aktarırken kendine has metodu bilinmediğinden dolayı eseri üzerinden ilmi şahsiyeti birçok eleştiriye maruz kalmıştır. İbn İshâk daha hayatta iken başlayan bu zorlu süreç vefatından sonra hatta günümüze kadar devam etmiştir. Müstakil olarak İbn İshâk'ın hayatını anlatan bir çalışmanın yapılmamış olması dikkatimizi çekmiş ve bizi bu araştırmayı yapmaya sevk etmiştir.

Çalışmamızı Hz. Peygamber'in sîretinin önemine binaen özellikle İslam tarihi alanında en önemli temsilcilerinden biri olan İbn İshâk'ın hayatı çerçevesinde şekillendirmeye gayret ettik. Yapılan araştırma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, kullanılan yöntem ve literatürde İbn İshâk üzerine yazılan tezler, makaleler ve kitaplar üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde İbn İshâk'ın hayatı, nesep bilgisi, ailesi, vefatı gibi konular üzerinde durulduktan sonra eğitim hayatı, hocaları ve talebeleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde İbn İshâk'a nispet edilen eserler, kitaplarında veya rivayetlerinde kullandığı metot, kendisine yapılan övgü ve eleştirilere yer verilmeye çalışılmıştır.

Hazırladığım bu çalışmada ilk olarak başından itibaren her aşamada tecrübelerinden ziyadesiyle faydalandığım desteğini esirgemeyen saygı değer danışman hocam Dr. Sıddık ÜNALAN' a katkılarından ve yardımından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her zaman maddi ve manevi desteklerini gördüğüm ailem, hocalarım ve arkadaşlarıma da şükranlarımı sunarım.

Meral ALTIN

ELAZİĞ 2022

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖN SÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	VII
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı.....	1
1.2. Araştırmada Kullanılan Yöntem	2
1.3. Literatürde İbn İshâk Üzerine Yapılmış Çalışmalar	2
1.3.1. Yazılmış Tezler	3
1.3.2. Yazılmış Makaleler	4
1.3.3. Yazılmış Kitaplar.....	6
2. İBN-İ İSHÂK'IN HAYATI VE EĞİTİMİ.....	8
2.1. İbn İshâk'ın Doğduğu Yer, Yılı ve Adı	8
2.2. Nesebi ve Ailesi	8
2.3. Vefatı	9
2.4. Eğitim Hayatı.....	10
2.4.1. Eğitim Gördüğü Yerler.....	10
2.4.2. İlk Dönem İslam Tarihçilerinin İbn İshâk Üzerindeki Etkileri	12
2.4.2.1. Abdullah b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm (ö. 130/747-48).....	13
2.4.2.2. Abdurrahman b. el-Haris.....	14
2.4.2.3. Asım b. Ömer b. Katade el-Ensan ez-Zuferî (120/737)	14
2.4.2.4. Muhammed b. Müslim b. Abdillâh b. Şihâb ez-Zührî (124/741).....	15
2.4.3. Öğrencileri.....	16
3. İBN İSHÂK'IN İSLAM TARİHİNE ETKİSİ.....	19
3.1. İbn İshâk'ın Eserleri.....	19
3.1.1. Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi.....	20
3.1.2. Kitabu'l- Hulefâ.....	23
3.1.3. Kitabu'l-Mübtede (el-Mebde ve Kasasu'l-Enbiya)	23
3.1.4. Kitabu'l-Fütûh.....	23
3.2. İbn İshâk'ın Eserlerinde Kullandığı Metod	23
3.2.1. Tarihleri İfade Etmesi/ Kronoloji Kullanımı	25
3.2.2. Ayet Kullanımı ve Tefsir	26
3.2.3. Şiir Kullanımı	27
3.2.4. Rivayetlerinde Kullandığı Birtakım İfadeler.....	28

3.2.5.Kitâbü'l-Meğazî'de Kullandığı Üslup.....	28
3.3.İbn İshâk'a Yapılan Övgüler.....	30
3.4.İbn İshâk'a Yapılan Eleştiriler.....	31
3.4.1.Ehl-i Kitaptan Rivayetlerde Bulunması.....	32
3.4.2.Kaderî veya Şîî Olmakla İtham Edilmesi.....	33
3.4.3.İsnadı Düşürmesi ve Tedlis Yapması.....	34
3.4.4.İbn İshâk ile Hişâm b. Urve Arasında Geçen Mesele.....	35
4. SONUÇ.....	36
KAYNAKLAR.....	38
ÖZ GEÇMİŞ	

ÖZET

İBN İSHÂK'IN HAYATI VE İSLAM TARİHİNE KATKISI

Meral ALTIN

Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

İslam Tarihi Programı

Haziran 2022, Sayfa: VII + 40

'İbn İshâk'ın Hayatı ve İslam Tarihine Katkısı' adlı tez çalışması giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı ve önemi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Giriş kısmında ayrıca çalışmanın yazımı sırasında takip edilen yöntemler ve Türkiye'de İbn İshâk üzerine yapılmış tezler, makaleler ve kitaplar gibi çeşitli araştırmalar incelenmiştir. Birinci bölümde İbn İshâk'ın hayatı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ne zaman ve nerede doğduğu, ailesi, nesebi, dış görünüşü ve ölümü hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde İbn İshâk'ın eğitim hayatı boyunca yaşadıkları, eğitim için ziyaret ettiği yerler, öğrencileri ve hocaları da anlatılmaya çalışılmıştır.

Tezin İkinci bölümünde İbn İshâk'a isnat edilen eserleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca bir tarihçi olarak takip ettiği özgün metot, kendisine yapılan övgüler ve eleştiriler üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında İbn İshâk'ın hayatı hakkında ona nispeten uzak bir tarih olan ailesi ile ilgili bilgiler bilinirken, kendisi hakkındaki bilgilerin daha sınırlı olmasında onunla çağdaş bazı âlimlerin menfi etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'de yapılan çalışmaların geneline bakıldığında İbn İshâk'ın eserleri ve içeriği üzerine hazırlandığı görülmektedir. Bu araştırmaları hazırlayanların büyük çoğunluğunun uzmanlıkları hadis alanında olmasından dolayı İbn İshâk'ın eserleri, onun İslam tarihçisi olduğu unutulmuş bir hadisçi gibi incelenmiştir. Bundan dolayı yapılan çalışmalarda, müellifin rivayetleri ve metodunun yanlış değerlendirilmesine yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn İshâk, Siyer, Meğazi, İslam Tarihi,

ABSTRACT

İBN İSHAQ'S LIFE AND CONTRIBUTION TO ISLAMIC HISTORY

Meral ALTIN

Master Thesis

FIRAT UNIVERSITY

Graduate School of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts

History Of Islami Program

June 2022, Page: VII + 40

The thesis named "İbn İshaq's Life and Contribution to Islamic History" consists of introduction and two parts. In the introduction part, it has been tried to give information about the subject, purpose and importance of the thesis. In the introduction part, the methods followed during the writing of the study, and various researches such as theses, articles and books on İbn İshaq in Turkey have been examined. In the first chapter, the life of İbn İshaq is emphasized. In this section, various information about when and where he was born, his family, lineage, appearance, and death is given. In addition, in this section, the places where İbn İshaq lived during his education life, the places he visited for education, his students and teachers have also been tried to be explained.

In the second part of the thesis, the works attributed to İbn İshaq are emphasized. In addition, the original method he followed as a historian, the praises and criticisms made to him have been tried to be emphasized. In the conclusion part, it has been concluded that the reason why the information about İbn İshaq's family, whose date is relatively distant to him, is known while the information about him is limited is because of the negative effects of the scholars contemporary to him. When we look at the general studies done in Turkey, it is seen that they were prepared on İbn İshaq's works and their contents. Since the majority of those who prepared these studies were experts in the field of hadith, İbn İshaq's works were studied like a hadithist, forgetting that he was an Islamic historian. Therefore, in the studies conducted, it has been concluded that the narrations and method of him were misjudged.

Keywords: İbn İshaq, Siyar, Maghazi, The History Of İslam.

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselâm
age.	:Adı geçen eser
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
bnt.	: Kızı
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
Mad.	: Maddesi
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi Vessellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme
trsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	:Yayınlar

1. GİRİŞ

Müslümanlar için konu Hz. Muhammed (s.a.v) olunca Hz. Peygamber'in sireti zamanın belirli bir döneminde yaşanıp bitmiş tarihi kesit ya da bir hayat hikâyesinden çok daha fazlasıdır. Haliyle tarihin belirli bir zaman aralığında yaşayan Resulullah'ın hayatının bugüne müdahale edip şekillendiren yönü göz ardı edilmemelidir. Almanya üniversitelerinde 'Historia' adıyla ilk defa dersler veren Georg Schaefferlin'den nakledilen, "Dünya üzerinde yaşayan bir kimseye olgunluk konusunda en çok yardımı dokunacak, her şeyden daha çok yararlı ve verimli olacak şey historia okumaktır." sözü, tarih okumalarının insan üzerindeki etkisi ve önemini vurgulamaktadır (Özlem, 2018, s.52). Müslümanlar açısından konu özelleştirilirse dinleri ile ilgili tarihsel bilgilerde onları geliştirecek ve yarar sağlayacak malumatları İslam tarihi okumaları ile sağlayabilecekleri anlaşılmaktadır. Ancak burada da Müslümanların karşısına her açıdan bilgi kirliliğinin bulunduğu bu dönemde hangi tarih okunacak sorusunu akla getirmektedir. Bu ve benzeri problemlere nispeten de olsa bir cevap bulmak adına araştırmanın konusu, İslam Tarihine büyük tesiri olduğu inanılan Muhammed b. İshâk b. Yesar b. Hıyar'ın hayatı, onunla ilgili yapılan çalışmaları ve daha çok bize nakledilen eserlerinde kullandığı metodu ve etkisi seçilmiştir. Ulusal düzeyde yapılan araştırmalara bakıldığında müellifin hayatı ile ilgili sınırlı çalışmalar bulunmaktadır. Müstakil olarak Muhammed b. İshâk'ın hayatı ile ilgili olduğu varsayılan çalışmalara bakıldığında hayatından çok yine eseri, rivayetleri ve ilmi şahsiyeti üzerine yapılmış olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde İslam Tarihi dışındaki bölümler tarafından hazırlanmasından dolayı gerek yazarın rivayetleri gerekse metodu yanlış değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Özellikle İbn İshâk'ın bulunduğu dönemden kaynaklı birtakım eksiklikler ve müellifin kendine has metodu doğru anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Bundan dolayı İbn İshâk'ın eserinin tamamı olmasa da büyük bir kısmı, diğer eserlerin içerisinde bugüne ulaşabilen rivayetleri ile hadis ve siyer ilimler arasındaki metodolojik farkların anlaşılmasında da büyük bir öneme sahiptir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan bu çalışmada amaç, eserleri ve rivayetleri İslam Tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan müellif Muhammed b. İshâk'ın hayatını, eserlerini ve metodunu bütüncül bir şekilde objektif olarak ele alıp değerlendirmektir. Yazarın, Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-meb'asi ve'l-meğazi ya da Sîretü İbn İshâk adı ile meşhur olan kitabı eksikte olsa elimize ulaşan ilk dönem İslam Tarihi kaynaklarından biridir. Müellifin kitabı üzerine ve içinde geçen rivayetler ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, Muhammed b. İshâk'ın hayatı hakkında yazılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Şahsi hayatı hakkında çok fazla malumata sahip olmadığımız müellifin bu yönüyle ilgili rivayetlerden ulaşabildiğimiz kadarını bulup ele almaktır. İbn İshâk ile ilgili bulduğumuz rivayetleri bir araya getirerek ilmi ve şahsi hayatından düzgün bir biyografi oluşturmaktır. Ayrıca yazarın isminin ve eserinin geçtiği, ülkemizde müstakil olarak yapılmış tez, makale ve kitap gibi çalışmalara da değinerek konuya ilgi duyanlar için bir bütünlük sağlaması adına bunları bir araya getirip özet halinde derlemektir. Ayrıca müellif hakkında kendi döneminde ve günümüzde yapılan haklı ve haksız yorumları değerlendirerek İslam Tarihi alanında ilmi yetkinliğini tanıtmaktır. Müellifin ilmi kişiliğini göstererek bu alanla ilgili araştırma yapmak isteyenlere katkı sunmaktır.

1.2. Araştırmada Kullanılan Yöntem

Yapılan çalışmada hazırlık olarak dokümantasyon tekniği kullanılarak konuyla ilgili eserler tespit edilerek incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma ile ilgili kullanılacak eserlerde öncelikli olarak ilk ve temel kaynaklardan faydalanılmaya gayret edilmiştir. Daha sonra temel kaynakların yanında günümüz güncel akademik metinleri üzerinden de gerekli okuma ve araştırmalar yapılmıştır. Araştırmamızın konusu olan müellifin kendisine ait eserlerinin gerek Arapça gerekse yapılmış tercümeleri üzerinden okumaları gerçekleştirilmiş ve tezin içerisinde her ikisine ait kullanılan bu metinler belirtilmiştir.

Araştırma giriş ve iki bölümden meydana gelmiştir. Giriş bölümünde daha çok çalışmanın amacı ve önemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde İbn İshâk'ın hayatı ile ilgili bilgiler kaynaklardan ulaşılabildiği kadarıyla aktarılmaya özen gösterilmiştir. Hayatına birbirinden farklı rivayetlerin çok olduğu durumlarda kaynaklarda geçen bilgiler aktarıldıktan sonra eğer ağırlıklı görüş var ise bu durum belirtilmiştir. İlk bölümde genellikle kronolojik bir sıra takip edilerek konu bütünlüğü gözetilmiştir. Daha sonra ilgili bölümde eğitim hayatı boyunca ziyaret ettiği yerler, hocaları, öğrencileri ve vefatı gibi konular tarihi veriler ışığında açıklanmaya gayret gösterilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise müellifin eserlerinde kullandığı metodu, ona isnat edilen eserler ve rivayetlerinin geçtiği kitaplar hakkında da gerekli bilgileri vermek suretiyle konular açıklanmıştır. Ayrıca kendisi gibi ilim ehli kişilerin müellif hakkında yaptıkları olumlu ve olumsuz tenkitlere yer verilerek ilgili bölüm tamamlanmıştır.

Yazım olarak yukarıda sayılan usullere riayet edilmişse de yorumlama açısından, *“Tarihçinin temel görevi, incelediği çağın insanının kimliğine bürünerek, dünyayı onun gözlerinden görerek ve mümkün olduğu kadar onun standartlarıyla değerlendirerek o insanın neyi niçin yaptığını bulmaktır.”* şeklindeki ifadeler, çalışma oluşturulurken kısmen de olsa göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır (Tosh, 2020, s.31). Bundan dolayı yaptığımız çalışma ile ilgili şu hususu da açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Kaynakları okunurken ya da bunlar yazıya dökülürken ne kadar objektif davranıldığı iddiası olsa da araştırmayı yapan kişilerin çalışmalarını oluştururken kendi değer yargılarından, ön bilgilerinden, duygusal kabullerinden tamamen soyutlandıkları söylenemez. Yapılan araştırmada konular ayrıntılara girilmeden bir bütünlük içerisinde anlatılmaya çalışılmış, ulaşılmış sonuçlara yer verilerek tamamlanmıştır.

1.3. Literatürde İbn İshâk Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Tefsir, Hadis ve İslam Tarihi alanında İbn İshâk'ın hayatı ve eserlerini temel alan birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak yapılan inceleme neticesinde ülke çapında çalışmaların sayısının oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Özellikle yapılan çoğu çalışmanın son yıllara ait olması, yazarın ve ona isnat edilen eserin öneminin yakın tarihe kadar fark edilmemiş olduğunu göstermektedir. Bu bölümde ulaşılabildiği kadarıyla doğrudan İbn İshâk ve eserlerini ele alan çalışmaların isimleri, yazarları ve içerikleri hakkında kısmen bilgi verilmeye çalışılacaktır. Yazılmış tez ve makaleler dışında Mustafa Fayda'nın Diyanet İslam Ansiklopedisi için yazdığı “İbn İshâk” maddesi ve Şaban Öz'ün doktora tezi olan, İlk Siyer Kaynakları Ve Müellifleri adlı çalışmada, “İbn İshâk” bölümü konu hakkında doyurucu bilgiler sunmaktadır. Şaban Öz'ün, İlk Siyer Kaynakları Ve Müellifleri adlı araştırma, müstakil olarak İbn İshâk üzerine yazılmamışsa da müellifimiz hakkında hususi kaleme alınmış bir eser kadar bilgi içermesinden dolayı konuyla ilgili kitaplar kısmında ayrıca değerlendirilecektir.

1.3.1. Yazılmış Tezler

Yapılan incelemeler neticesinde ulusal anlamda İbn İshâk'ın isminin bizzat geçtiği dört adet tez hazırlanmıştır. Çalışılmış bu tezlerden ikisi hadis, biri tefsir ve sonuncusunun da İslam Tarihi alanında hazırlanmış olduğu görülmektedir. Tezler hakkında bilgi verilirken yazılış tarihleri göz önünde bulundurulmuştur.

Gönül Kolkıran tarafından hazırlanan, "Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshâk ve Vâkıdî Örneği" isimli yüksek lisans tez çalışması, isminden de anlaşılacağı üzere hadis alanında hazırlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde hadis ilmi ve konusuyla ilgili birtakım tanımları verdikten sonra tarih ve hadis ilminin birbiriyle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Her iki ilim için ortak ve ayrılan noktalar açıklanmıştır. İlk siyer-meğazi çalışmalarının muhaddisler tarafından yapıldığını söyleyen yazarın, dönemin geneline bakıldığında ilimlerin bugünkü gibi keskin hatlarla ayrılmadığından dolayı bu konuda yanıldığı düşünülmektedir. Zira bu döneme bakıldığında ilk siyer-meğazi eserlerini toplayan tarihçilerin, hadisçilerin saydıkları vasıfları taşıdıkları ve onların rivayetlerinin de hadislere kaynaklık ettiği görülmektedir. Kolkıran, ikinci bölümde İbn İshâk ve Vakıdî'nin hayatlarına değinmiş, hadisçilerin onlara yönelttiği eleştirileri ele almıştır. Sonuç bölümünde İbn İshâk ve Vakıdî'nin sika oldukları ancak rivayetlerinin hadisçiler tarafından alınmama sebebi olarak hadis ve tarih alanının birbirinden farklı olmasından kaynaklandığını söylemektedir. Ravinin güvenilirliği ile ilgili duyulan endişenin değerlendirmeye tabi olacak malzeme ile yakından alakalı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kolkıran, hadis ilminin Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri ile şerî konulara delil olmasından dolayı hadisçilerin rivayetlerdeki güvenilirlik endişesini tarihçilerden daha çok hissettiklerini söylemektedir (Kolkıran, 2004, 1-176).

İkinci olarak Fidan Şakir'in araştırması olan, "İbn İshâk ve es-Sira'sındaki Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi" isimli yüksek lisans tezi de yine hadis alanında hazırlanmıştır. Bu tezin ana konusu yine adından anlaşıldığı gibi İbn İshâk'ın rivayetleri üzerine yapılmıştır. Tezin hazırlanışı ile ilgili bölümden sonra giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Şakir, giriş kısmında hadis ve tarih ilmi arasındaki ilişkiden bahsetmiş ayrıca tahric kavramının ne olduğunu açıklamıştır. Yazar tezin ikinci bölümünde İbn İshâk'ın hayatı, eserleri hakkında bilgi vermiş ve eleştirildiği noktalar üzerinde durmuştur. Ayrıca İbn İshâk'ın es-Sire ve Kitâbü'l-Hülefâ adlı eserleri ve üzerine yapılmış çalışmalardan da söz etmiştir. Yazar son kısımda es-Sire'deki hadisleri tahric ederek değerlendirmeye çalışmış fakat rivayetlerin bazılarının es-Sire'de geçse de İbn İshâk'a ait olmadığı hususu gözden kaçırılmıştır. Sonuç kısmında es-Sire'deki rivayetlerin hiçbirinin Buharî ve Müslim'de geçmediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak ismi geçen hadisçiler bu rivayetleri kullanmasa da İbn İshâk'ın güvenilir biri olduğu, eleştirildiği noktalarda ise aslında onun tarihçi metodundan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır (Şakir, 2009, s.1-195).

Magomet Batchaev'in yaptığı, "Sîret-i İbn İshâk'ın metninde Tefsir Rivâyetleri" isimli yüksek lisans tezi tefsir alanında hazırlanmıştır. Batchaev, tezin giriş kısmında İbn İshâk'ın hayatı ve rivayetlerinden bahsetmiş, birinci bölümde ise eserinde geçen tefsir rivayetleri üzerinde durmuştur. Tezin ikinci kısmında Sîretü İbn İshâk'ta, "Fil Vakası" gibi risalet öncesinden bahseden tefsir rivayetlerini incelemiştir. Batchaev, üçüncü ve son bölümde Mekke dönemindeki tefsir haberlerini açıklamıştır. Sîretü İbn İshâk'ta tefsir usulüyle ilgili birçok konunun işlendiğini dile getiren yazar, İbn İshâk'ın aynı zamanda bir müfessir olduğu sonucuna ulaşmıştır (Batchaev, s. 2013, 1-168).

İbn İshâk ile ilgili son tez çalışması, Ramazan Akın tarafından yazılmış, "İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın Sîrelerinin Muhtevâ Açısından Mukâyesesi" isimli İslam Tarihi alanında yapılan araştırmadır. Bu çalışmada yazar İbn İshâk'ın kişisel hayatına dair bilgilere çok az değinmiştir.

Gerekçe olarak da daha önce yapılan çalışmalarda hayatı hakkında bilgi verildiğinden dolayı bunu yapmadığını ifade etmiştir. Araştırmanın tamamında İbn İshâk'a isnat edilen rivayetler İbn Hişam'da geçen rivayetlerle karşılaştırılmış ve aralarındaki içerik farklılıkları bulunmaya çalışılmıştır. İbn İshâk'ın rivayet metni temel alınarak, Yûnus b. Bukeyr'in Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'nin, İbn Hişam'ın rivâyetleri karşılaştırılarak rivayetlerin yaptığı değişiklikler ve yöntemleri tespit edilerek ifade edilmiştir. Akın, çalışmasında İbn İshâk'a isnat edilen eserlerdeki bütün rivayetlerin ona ait olmadığı hususu üzerinde özellikle durmuş, yaptığı çalışmada da buna dikkat ettiğini belirtmiştir. Sonuç olarak Akın, İbn İshâk'a ait olduğu söylenen eserin geçmişten bugüne çeşitli değişikliklere maruz kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca İbn İshâk'ın rivayetlerini aktarmada İbn Hişam'dan daha özgür davrandığını söylemiştir (Akın, 2019, s.1-217).

Çalışmada eksiklik kalmaması adına doktora düzeyinde devam etmekte olan iki tez çalışması daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Abdullah Çan'ın hazırladığı, "İbn İshak Tarihinin Hadis, Siyer ve Tefsire Kaynaklık Değeri" ikinci araştırma ise Hamza Çatan tarafından hazırlanan, "İbn İshak ve Rivayetleri (Kütüb-i Tis'a Özelinde)" adlı çalışmalardır.

1.3.2. Yazılmış Makaleler

İbn İshâk ile ilgili yapılan tez çalışmalarının yeterli olmadığından daha önce söz edildiği gibi yazılan makalelerin de çoğunun İslam Tarihi alanında değil de hadis ve diğer ilim dalları ile ilgili araştırmacılar tarafından yazıldığı görülmektedir. Birinci makale Türkiye'de İbn İshâk ile ilgili yapılmış ilk çalışmalardan biridir. "İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı" adlı makalenin orijinali James Robson'a aittir. Makalenin çevirisi hadis alanında uzman merhum Talat Koçyiğit tarafından yapılmıştır. Bu makalede yazar, İbn İshâk'ın eserinde rivayetleri, aktarırken isnadı kullanırken nasıl bir metot takip ettiğinden söz etmektedir. Yapılan çalışmada aslında İbn İshâk özelinde müsteşriklerin ortaya attığı bir iddia olan, isnat sisteminin ilkin düzenli olmadığı daha sonra mükemmelleştirildiği ifadeleri de boşa çıkarılarak konu izah edilmiştir. Böyle bir içeriğe sahip olan makalenin şarkiyatçı biri tarafından kaleme alınmış olması bir hayli dikkat çekicidir. Söylenenlerin aksine birinci asırdan itibaren isnat sisteminin Müslümanlar tarafından kullanıldığı söylenmekle birlikte İbn İshâk'ın ise rivayetlerde bazen düzgün bir şekilde isnadı zikrettiğini bazen ravi ismi vermeden bazen de sadece şeyhinin adını söylemekle iktifa etmesinin sebeplerini ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Yine yazar senet dışında İbn İshâk'ın rivayetleri aktarırken kendine has kullandığı, zan ifadelerini, "Allah daha iyi bilir." gibi sözlerinin onun samimiyetini gösteren örnekler olarak zikretmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus yazarın isnat kullanımı ile ilgili İbn Hişam'ın ibarelerini değil sadece İbn İshâk'ı temel alacağını söylemesine rağmen bazı hususları gözden kaçırmış olmasından dolayı oluşan hatalardır (Robson, 1962, s.117-126). Kitâbü's-Sîre ve'l-Megâzi adlı eserin Yunus b. Bukeyr'e ait olan yayımlanmış nüshalarındaki rivayetlerin tamamının doğrudan İbn İshâk'a ait olmadığı bilinmektedir. Yapılan araştırmaya göre bu nüshalardaki rivayetlerin yaklaşık üçte birden fazlasının yani 520 paragrafın 200'ünün İbn İshâk'a ait olmadığı ifade edilmektedir. (Öz, 2008, s.247). Ancak Robson'un, yazdığı makalede bu nüshadaki bütün rivayetler sanki İbn İshâk'a aitmiş gibi değerlendirmeye tabi tutması bazı hatalara yol açmıştır (Akın, 2019, s.15).

Makale değil de kısa bir değerlendirme yazısı kaleme alan İhsan Süreyya Sırma, hocası olan Muhammed Hamidullah'ın yayımlanmış Siretu İbn İshâk tahkikine, hazırladığı kitap tanıtımında eseri özetlemeye çalışmıştır. Yazdığı iki sayfalık yazıda kitabın adeta bir fihristini oluşturmuş, konuların sayfa aralıklarını belirtmiştir (Sırma, 1977, s.359-360).

İbrahim Altan tarafından yazılan “İbn İshâk’ın Tercümesi Üzerine” isimli makalenin eleştirel tarzda yazıldığı görülmektedir. Bu makalede yazar, Muhammed Hamidullah tarafından tahkik edilmiş İbn İshâk’ın Siresi’nde yapılan tercüme hataları üzerinde durmuştur. Yazarın da ifadesiyle eserin tamamındaki hataların tespitinden ziyade rastgele bölümler seçilmek suretiyle yazı kaleme alınmıştır. Daha sonraki dönemde söz konusu makale dikkate alınmış tercümenin yeni baskılarındaki hatalar fark edildiği kadarı ile tashih edilmiştir (Altan, 1996, s.295-302).

Tercümesi yapılarak, “İbn İshâk’ın Hayatı” adı ile yayımlanan makale aslında Süheyl Zekkâr’ın İbn İshâk’ın eserini tahkik ederken kitabın başında müellifin hayatı, kullandığı kaynaklar ve metodu ile ilgili kaleme aldığı bölümden oluşmaktadır. Mustafa Sabri Küçükaşçı bu bölümün çevirisini yaptığı zaman kitabın tamamının Türkçeye tercümesi bulunmamaktaydı. Küçükaşçı bu giriş kısmını Türkçeye çevirmiş, yazının sonuç kısmında da Muhammed Hamidullah ve Süheyl Zekkâr’ın yaptığı tahkikler arasında kısa bir değerlendirmede bulunmuştur (Küçükaşçı, 1996, s.181-187).

J. M. B. Jones’in yazdığı, “İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkıdî’ye Göre Âtike’nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi” adlı makale Kasım Şulul tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Makalenin konusu isminden de anlaşılacağı üzere İbn İshâk’a isnad edilen iki rivayetin Vâkıdî’nin rivayetleri ile karşılaştırılmasıdır. Jones makalede kullandığı rivayetleri doğrudan İbn İshâk’ın kendi eserinden değil, İbn Hişam’ın eserinde geçen İbn İshâk rivayetlerinden alarak kullanmıştır. Yazarın da ifade ettiği gibi çalışmanın amacı ismi geçen rivayetlerden yola çıkarak metinlerdeki benzerlikten dolayı Vâkıdî’nin, İbn İshâk’tan intihal yapıp yapmadığını ortaya çıkarmaktır. Jones, iki eserde geçen rivayetlerin kelime ve cümle analizlerini ayrıntılı bir şekilde yaptıktan sonra Vâkıdî’nin İbn İshâk’tan intihal yapmadığı sonucuna ulaşmıştır (Jones, 2020, s.309-328).

Mithat Eser’e ait “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk’ın Güvenilirliği” adlı makalede yazar, İbn İshâk’ın eserlerinden ziyade ilmi şahsiyeti üzerinde durmuştur. Yazılan bu makalede İbn İshâk’ın hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler bulunmakla birlikte yazar uzunca bir bölümde ilk döneme ait hadis âlimlerinin İbn İshâk’ın güvenilirliği üzerine yaptıkları değerlendirmeleri konu almaktadır. Yapılan olumsuz eleştirilere cevaplar veren yazar, İbn İshâk ile ilgili söz konusu kaynaklarda geçen olumlu ifadeleri kullanarak yapılan eleştirilerin hatalı olduğuna dair deliller getirmektedir (Eser, 2009, 261-280).

Abdullah Ünalın’ın yazdığı, “İbn İshâk ve Hadis Rivâyetindeki Yeri” adlı makalede yazarın hadis alanında uzman olmasından dolayı İbn İshâk’ı bir siyer müellifi olmaktan ziyade muhaddis olarak değerlendirmiştir. Bu makalede de diğer çalışmalarda olduğu gibi ağırlıklı olarak İbn İshâk’ın ilmi şahsiyeti üzerinde durulmuş, rivayetleri aktarma şekline göre yapılan tenkitler ve bu tenkitlere kaynaklarda verilmiş cevaplar üzerinde durulduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmada İbn İshâk’ın kişisel hayatı ve eseri hakkındaki malumat oldukça azdır. (Ünalın, 2009, s.97-113).

Yasin Yılmaz’ın, kaleme aldığı, “Bir Siyer Müellifi Olan İbn İshâk’ın Metnindeki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi” adlı makalesi Beni Müstalik Gazvesi ve İfk Vakası ile ilgili geçen olayların bir değerlendirmesini yapmaktadır. Yılmaz yazdığı makalede ilkin siyer kavramı üzerinde durmuş ve siyer ile ilgili yazılmış eserlerin tarihsel sürecinden bahsetmiştir. İbn İshâk’ın hayatına değindikten sonra müellifin eserini teferruatlı bir şekilde açıklamış, kitabın geçirdiği tarihsel süreçten de söz etmiştir. Makaledeki bir bölümü de tefsir ve diğer temel İslami ilimlerin anlaşılması noktasında siyeri ilmine ayırarak bu alanın önemini ayrıca vurgulamıştır. Yazının diğer bölümlerine nazaran asıl konuyla ilgili rivayetin değerlendirilmesiyle alakalı bölüm sınırlı tutulmuştur. Konuyla ilgili rivayetler incelendiğinde yazar dipnotta Muhammed

Hamidullah'ın tahkikini yaptığı Sîretü İbn İshâk Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi kaynak olarak kullandığı görülmektedir. Fakat rivayetlere bakıldığında Beni Müstalik Gazvesi ve İfk Vakası ilgili haberler bu eserde geçmemektedir. Aktarılan haberlerin sayfa numaraları, İfk Olayı ve Beni Müstalik Gazvesi rivayetleri incelendiğinde yazarın muhtemelen farkında olmadan Ahmed Ferid Mizyedî'nin tahkikini kullandığı anlaşılmaktadır (Mizyedî, 2004, s.439-453). Bu rivayetlerin aslı Mizyedî'nin de dipnotunda belirttiği gibi Tâberi'den alınmış İbn İshâk rivayetleri olmakla birlikte müellifin siyer eserinde geçen rivayetler değildir. Yazar ilgili rivayetleri Mizyedî'nin eserinden aldığını muhtemelen bilmeyerek belirtmemiştir (Yılmaz, 2013, s.XI/116-127).

Abdurrahim Arslan yazdığı, “Uyûnü'l-Eser Yazarı İbn Seyyidi'n-Nâs'a Göre İbn İshak'ın Güvenirliliği” adlı makalede ismi geçen eser özelinde İbn İshâk'ın raviliği incelemeye tabi tutulmuştur. Arslan bu çalışmada İbn İshâk'ı ravi olarak kabul eden âlimler, eleştiriye tabi tutan âlimler ve kaynaklarda onun hakkında farklı haberler aktaran âlimlerin üzerinde durulmuştur. Ayrıca müellif İbn Seyyidi'n-Nâs'ın “*Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğazi ve 'ş-şemâil ve 's-siyer*” adlı eserinde bu eleştirilere verdiği cevaplardan, İbn İshâk'a yapılan cerh ve tadil ile onun muhaddislerle kıyaslanmasından söz etmektedir (Arslan, 2016, s.XVIII/1-122).

Hacı Ataş'ın yazdığı, “Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan İntihal Yapıp Yapmadığına Dair Bir Değerlendirme” isimli makale adı geçen müelliflerin eserlerinde aynı konu ile ilgili bazı rivâyetlerden yola çıkarak Vakıdî'nin İbn İshâk'tan intihalde bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak üzere yapılmış bir araştırmadır. Ataş makalede rivayetçi tarih yazıcılığına değinmiş, devamında siyer ve Hadis âlimlerinin sened-isnad kullanımından bahsetmiştir. Akabinde ilkin İbn İshâk'ın siyerinden ve rivayetleri nakletme usulünden daha sonra da Vakıdî'nin eseri ve rivayetlerini aktarma metodunun üzerinde durmuştur. Makalede karşılaştırarak incelemeye tabi tuttuğu bölümde, iki müellifin aynı konu ile ilgili rivayetlerinden seçerek orijinal metinler üzerinde göstermeye çalıştığını ifade etmiştir. Ancak Ataş, burada kullandığı rivayetleri doğrudan İbn İshâk'ın kitabından değil de İbn Hişâm'ın, es-Sîretü'n-Nebeviyye adlı eserinden almıştır. Yazar, Vakıdî'nin rivayetlerinde İbn İshâk'tan intihal düzeyinde bir benzerlik bulunmadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca Vakıdî'nin İbn İshâk'tan gizli bir şekilde alıntı yaptığına dair sunulan delillerin yeterli olmadığı görüşündedir (Ataş, 2019, s.XIII/ 420-454).

1.3.3. Yazılmış Kitaplar

Bugün elimizde mevcut bulunan gerek İslam Tarihi gerekse İslami ilimlerin dayandığı bütün bilgilerin veya kaynakların dayandığı temel nokta hicretin ilk üç asrıdır denebilir. Ancak ülkemiz bazında bakıldığında bu ilk asırlara gerekli ehemmiyetin gösterilmediği görülür. Ortaya konan çalışmalar ise genellikle tek bir eser ya da müellifi alıp incelediğinden dolayı yapılan çalışmalardan istenen düzeyde sonuç alınmasını güçleştirmiştir. Çalışmamızı oluştururken sıklıkla başvurduğumuz kaynaklardan biri olan Şaban Öz'e ait, “İlk Siyer Kaynakları Ve Müellifleri” adlı çalışmada yukarıda sayılan alandaki eksiklik fark edilmiş ve kısmen de olsa giderilmeye çalışılmıştır. İlk üç asırda yazılan eserlerin yöntem ve içeriği üzerinde yapılması gereken incelemeler yetersiz kalmıştır. Konuyla ilgili doktora tezi olarak hazırlanan çalışmada ise bu hususlar göz önünde bulundurulmuş ortaya konan eser belirli hassasiyetlere dikkat edilerek yazılmıştır. Öz, yedi sayfa olarak yazdığı tezin giriş kısmında çalışmanın konusunu genel olarak siyerin ilk yazıldığı dönem, bu yazıları şekillendiren faktörler, ilk siyer müellif ve ravilerinin hayatları, eserleri, bu eserleri yazarken faydalandıkları kaynaklar, usulleri, siyasi ve mezhepsel olarak görüşlerinin siyerin geçirdiği evre üzerindeki etkileri gibi başlıklar üzerinde durmuştur. Yazar, hazırladığı çalışmanın amacını kendi

sözleriyle, “*Tarihi süreçte siyer yazıcılığının tekamülünü ve Hz. Peygamber’in hayatını konu alan eserlerin hangi metot ve düşünsel çerçeve dahilinde kaleme alındıklarını, ilmi ve tarihi keyfiyetleri açısından siyer müelliflerinin metot, kaynak, ekol vb. yönlerden İslam tarihçiliğine katkılarını tespit edebilmek*” olarak ifade etmiştir. Bunun akabinde çalışmanın kaç bölüme ayrıldığını sonrasında yapılan çalışmanın siyer yazımıyla sınırlı olduğunu söyleyerek tezini genel İslam Tarihinden ayırıp sınırını çizmektedir (Öz, 2008, s.1). Yazar kitabını Başlangıç, Risaleler ve Cem’ Dönemi, Tasnif-Telif Dönemi, Nakil Dönemi gibi kısımlara ayırmış müellifimiz İbn İshâk’ı da Tasnif Dönemine yerleştirmiştir. Tasnif – Telif Dönemini kapsamlı çevirilerin yapıldığı hakiki anlamda siyer yazımının başladığı dönem olarak açıklar. Öyle ki bu dönemden sonra yapılan siyer konuları ile ilgili çalışmaların bu döneme ait eserlerin aktarılmasından öteye geçemediğini de ifade etmektedir (Öz, 2008, s.199). Konuyla ilgili ayrıntılı bilgilerin bulunduğu İbn İshâk başlığında müellifin hayatı, şahsi ve ilmi yönden tenkide uğradığı konular, haber kaynakları, ravileri, hocaları, eserleri ve metodu gibi konulara ayrıntılı olarak yer verilmiştir. (Öz, 2008, s.220-278).

İbn İshak’ın hayatına yönelik yazılmış müstakil kitap ise Mithat Eser tarafından hazırlanmıştır. *Siyerin Öncüleri* isimli serinin beşinci çalışması olarak okuyucunun istifadesine sunulan kitap, “İbn İshâk” adıyla Eser tarafından kaleme alınmıştır. Yazar daha önce makaleler bölümünde ismi geçen, “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk’ın Güvenilirliği” adlı çalışmanın da yazarıdır. İbn İshâk isimli kitab, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Hayatı ve eserleri adlı birinci bölümde İbn İshâk’ın hayatı, nesebi, doğumu, öğrenim hayatı, hocaları, talebeleri, kendisine yöneltilen ithamlar, yaptığı seyahatler, vefatı ve ona nispet edilen eserleri anlatılmıştır. Kitabın ikinci bölümünde ise “İlmi ve Siyer İlmine Katkısı” başlığı altında İbn İshâk’ın ilmi şahsiyeti, ona nispet edilen Kitâbu’l-Meğazi adlı eserde kullandığı metot ve üslubunu konu edindiği görülmektedir. Eser, birinci bölümde kitabın genel olarak bilinen bölümleri ve içeriği hakkında bilgi verdikten sonra ikinci bölümde tekrar Kitâbu’l-Meğazi’den söz etmektedir. İkinci bölümde Kitâbu’l-Meğazi’nin elde bulunan el yazması nüshalardan hareketle meydana getirilen kitabın kısımları üzerine ayrıntılı olarak durmaktadır (Eser, 2021, s.1-126).

Eser, kitapta kendi ifadesiyle ihtilafı konuları teferruatta girmeden anlatmaya çalıştığını ifade etmiştir (Eser, 2021, s.12). Kitabın herkesin anlayabileceği sade ve açık bir dille yazıldığı söylenebileceği gibi akademik bir eser olmaktan da uzak değildir. Konu bağlamında verilen dipnotlar akademik açıdan araştırma yapanlara kolaylık sağlayacaktır.

2. İBN-İ İSHÂK'IN HAYATI VE EĞİTİMİ

Kişinin doğup büyüdüğü çevrenin birey üzerinde birçok etkisi olduğu bilinmektedir. İbn İshâk'ın ilmi hayatına da bakıldığında içerisinde büyüdüğü ailenin, bulunduğu şehrin ve yaşadığı zaman zarfının şahsiyeti üzerindeki etkileri görülmektedir. İbn İshâk'ın bugün ilmi birikiminden bahsetirmesinde özellikle zihin ve fikir dünyasını şekillendiren bu kültürel çevrenin büyük önemi bulunmaktadır.

2.1. İbn İshâk'ın Doğduğu Yer, Yıl ve Adı

İbn İshâk nisbesi ile meşhur olan müellifin asıl adı kaynaklarda Muhammed b. İshâk b. Yesar b. Hıyar – dedesine İbnü Yesar b. Kutan da- denilmiştir. İbn İshâk'ın dedesi Yesar, bazı kaynaklarda büyük dedesi Hıyar, Kays b. Mahreme b. El Muttalib'in ailesine köle olarak verilmiş daha sonra İslam'ı seçince kölelikten azat edildiği söylenmektedir. Bundan dolayı Yesar, kaynaklarda Kays b. Mahreme b. El Muttalib'in mevlası olarak geçmektedir (Horovitz, 2019, s.166; Hamidullah, 2012, s.39; İbn Sa'd, 2015, s.VII/591). Büyük dedesi Hıyar'ın Müslüman olmadan önce adının Kutan olduğu İslam'ı seçince efendisi tarafından isminin değiştirildiği bilgisi de bulunmaktadır (Şulul, 1996, s.45). Ayrıca kaynaklarda İbn İshâk için Ebu Abdillah ve Ebu Bekr künyeleri de kullanılmıştır. Ancak Fayda, Ebu Bekir künyesinin kaynaklarda İbn İshâk için kullanıldığına dair rivayetler bulunsa da bu bilginin doğru olmadığını söylemektedir (Bağdadî, 2002, s.II/7; Fayda, 1999, s.XX/93; İbn Sa'd, 2015, s.VII/591; Öz, 2008, s.220).

Yazılı edebiyattan ziyade sözlü edebiyatın hâkim olduğu ve belirli bir takvim kullanılmamalarından dolayı Arap tarihinin en büyük sorunlarından biri de tarihlendirmede yaşanan problemlerdir. Dolayısıyla İbn İshâk'ın doğum tarihinin kesin şu yıl olduğuna dair bir zaman belirlemek zor görünmektedir. Bazı kaynaklarda İbn İshâk'ın İranlı olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır (Hamidullah, 2012, s.42). Konuyla ilgili haberlerin geneline bakıldığında doğumu ile ilgili tarihlendirmenin hicri 80 (699) veya 85 (705) yılları arasında olduğu görülmektedir (Fayda, 1999, s.XX/93; Horovitz, 2019, s.166; Zekkâr, 2013, s.26). İbn İshâk'ın kesin doğum tarihi bilinmediğinden dolayı konuyla ilgilenen uzmanlardan olan Hamidullah şöyle bir çıkarım yaparak tahminde bulunmuştur. İbn İshâk'ın dedesi Hıyar'ın, Ayn'ut-Temr savaşı sırasında Halid b. Velid tarafından esir olarak ele geçirilmiş ve dönemin halifesi Hz. Ebu Bekir'e yani Medine'ye gönderilmiştir. Ayn'ut-Temr savaşının Hz. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde ve H. 12. yılda yapıldığı bilinmektedir. Hamidullah yaptığı incelemeyle, takriben hicri 20 yılında Hıyar'ın oğlu Yesar, H. 53 yılında torunu İshâk ve H. 85 yılında ise Muhammed b. İshâk'ın Medine'de doğduğunu dair bir tahminde bulunmuştur (Hamidullah, 2012, s.39). Doğum tarihi ile ilgili aktarılan bütün rivayetler tahmini olduğu için İbn İshâk'ın hicri 80 ve 85 yılları arasında doğduğu söylenebilir.

2.2. Nesebi ve Ailesi

İbn İshâk'ın ailesi mevaliden olduğundan dolayı, el-Mahremî, el-Kurayşî, el-Muttalibî, el-Medenî gibi birçok nisbe ile anılmıştır (Şulul, 1996, s.45). İbn İshâk'ın ailesinin Medine'ye Hz. Ebubekir döneminde, hicri 12. yılda Ayn'ut-Temr savaşından sonra geldiği bilinmektedir. Büyük dedesi Hıyar'ın ya da oğlu Yesar'ın, bir rivayete göre Ayn'ut-Temr Kilisesinde eğitim gören kırk gençten biri olduğu şeklindedir (Fayda, 1999, s.XX/93; Hamidullah, 2012, s.39). Gerek büyük dedesiyle ilgili bu bilgilerden dolayı gerekse de İbn İshâk'ın İncil'e ve Süryaniceye iyi derecede vakıf olmasını, ailesinin Hristiyan olmasından ve onlarla olan kültürel etkileşimden kaynaklandığı

dile getiren şarkiyatçılar bulunsa da bunun doğruluğu kesin değildir. (Fayda, 1999, s.XX/93; Horovitz, 2019, s.166; Hamidullah, 2012, s.39). Başka bir rivayette ise Kısra'nın Arap çocuklarını Ayn'ut-Temr Kilisesinde elinde tuttuğunu ve Halid b. Velid'in bunları alıp Şam ve Irak'a gönderdiği nakledilmektedir. İbn İshâk'ın ailesinin hadis, siyer, eyyâmü'l-Arab konusunda eğitim verebilecek düzeyde olması onun eğitimi bir ailede yetiştiğini göstermektedir. Dolayısıyla Tevrat ve İncil ile ilgili bilgileri de bu eğitim süreci içerisinde Medine'de öğrenmiş olması kuvvetle muhtemeldir (Fayda, 1999, s.XX/93; Hamidullah, 2012, s.39).

İbn İshâk'ın annesi Huvaytib b. Abduluzza'nın kölesi olan Sabihi adlı kişinin kızıdır (Horovitz, 2019, s.166). İlk eğitimini babası İshâk b. Yesar'dan aldığı ve ondan hadis rivayet ettiği bilgisi de bulunmaktadır (İbn Sa'd, 2015, s.VII/462). İbn İshâk'ın, Ebu Bekir ve Ömer adında iki kardeşinin bulunduğu ve onun yaşça kardeşlerden en büyükleri olduğu zikredilmiştir. Kardeşi Ömer'in, hadis ilmi ile uğraştığı ve İbn İshâk'ın vefat etmesinden sonra 154 yılında Medine'de vefat ettiği kaynaklarda geçmektedir (Hamidullah, 2012, s.41; İbn Sa'd, 2015, s.VII/592). İbn Sa'd'ın Tabakat'ında İbn İshâk'ın iki amcası olduğundan da söz edilmektedir. İsimleri Musa b. Yesar ve Abdurrahman b. Yesar olan bu iki amcasının da hadis ilmi ile uğraştıkları ve kendilerinden hadis rivayet edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır (İbn Sa'd, 2015, s.VII/462). İbn İshâk'ın Dayısı Abdullah b. Sabih'in ismi de tıpkı amcaları ve kardeşleri gibi ilim sahibi biri olarak zikredilmiştir (Eser, 2021, s.22).

İbn İshâk'ın dış görünüş olarak güzel saçlara sahip olduğundan, güzel yüzlü biri olduğundan söz edilmekle birlikte sakallarını siyaha boyattığı ve şaşlı olduğuna dair haberlerde kaynaklarda geçmektedir (Hamidullah, 2012, 41; İbn Nedim, 2019, 290-292; Öz, 2008, 221). İbn İshâk'ın Medine'de 30 küsur yıl kadar yaşadığı rivayet edilmektedir. Birçok hocadan ders aldığı bilinen İbn İshâk'ın, sadece Medine'de yüz kadar şeyhi olduğu İbn Hişam'ın eserinde geçmekte tabi bunun yanında sayısız öğrenci yetiştirdiği de bilinmektedir. Medine, Mısır, Irak, İran, Kufe, Maverünnehir, Rey ve son olarak da vefatına kadar Bağdat'ta ikamet ettiği ile ilgili haberler bulunmaktadır (Hamidullah, 2012, 42-45).

2.3. Vefatı

İbn İshâk'ın doğum tarihinde olduğu gibi üzerinde ortak kanıya varılmış bir ölüm tarihi de bulunmamaktadır. Ölüm tarihi ile ilgili rivayetlere bakıldığında genellikle H. 151 etrafında yoğunlaştığı görülse de hicri 150 ve 154 yılları arasında değişen farklı bilgiler bulunmaktadır. Zehebî ve Buharî H. 151 senesinde vefat ettiğini kabul ederken, Taberî'den İbn Sa'd yolu ile İbn İshâk'ın oğlundan aldığı rivayete göre babasının 150 yılında Bağdat'ta öldüğüne dair olan rivayet aktarılmaktadır (Buhârî, trsz. s.I/40; Hamidullah, 2012, s.42). İbn Sa'd ise Tabakat'ta hem İbn İshâk'ın oğlundan aldığı rivayete göre babasının 150 yılında öldüğünü ve daha sonra Bağdat'ta el-Hayzuran Mezarlığına defnedildiğine dair anlattığı haberi hem de hicri 151 yılında vefat ettiğini söyleyen âlimlerin rivayetini nakletmektedir (İbn Sa'd, 2015, VII/592). Ayrıca Hatib el Bağdadî, eserinde çeşitli senetlerle H. 150(767), 151(768) ve 152(769) yıllarında öldüğüne dair haberleri aktardıktan sonra farklı kaynaklardan naklettiği diğer rivayetlere göre H. 144/M.761, H. 152 veya 153(770) yılında İbn İshâk'ın vefat ettiğine dair birbirinden farklı rivayetleri zikretmektedir (Bağdadî, 2002, s.II/33-35). İbn İshâk Bağdat'ta bulunduğu sırada vefat ettiği ve Hayzuran mezarlığının doğu tarafına defnedildiği geçmektedir (Bağdadî, 2002, s.II/8; Horovitz, 2019, s.170; Hamidullah, 2012, s.42; Öz, 2008, s.224). Mezarlığa bu ismin verilmesi ile ilgili bazı kaynaklarda Harun Reşid'in annesinin Hayzuran'a mensubiyeti ve orada defnedilmesinden dolayı bu adın

verildiği geçmektedir (İbn İshâk, Hamidullah, 2012, s.42). Bazıların da ise annesinin adının Hayzuran olup orada gömülü olmasından dolayı bu ismin verildiği bilgisi bulunmaktadır (Fayda, 1999, XX/94; Öz, 2008, 224). Bu mezarlığın Dicle'den Bağdat'a doğru uzanan doğudaki en eski mezarlıklardan biri olduğu Ebu Hanife'nin kabrinin de burada bulunduğu ifade edilmektedir (Hamidullah, 2012,42).

2.4. Eğitim Hayatı

İbn İshâk'ın eğitim hayatına bakıldığında ilk tedrisini ailesinin yanında aldığı görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi babası, amcaları ve kardeşleri her biri ilmi şahsiyetler olarak tanınmaktadır. Kaynaklarda hepsinin ilimle uğraştıkları ve hadis ravileri olarak isimlerinin geçtiği bilinmektedir. Ailevi olarak böyle bir ilmi atmosferde yetişen İbn İshâk, gençliğinden itibaren rivayetlerle iç içe bir hayat geçirmiş babasının topladığı malzemeden faydalanmış ve daha sonra dönemin âlimlerinin yanında ilmini daha da genişletmiştir. İbn İshâk'ın kısa sürede bu kadar donanımlı bilgilere sahip olmasında ailesinin dışında dönemin ilim merkezi konumundaki Medine gibi bir şehirde doğup büyümesinin büyük tesiri olduğu da gözden kaçmamalıdır. İbn İshâk, Enes b. Mâlik (93/712) ve Saîd b. el-Müseyyeb (94/713) Eban b. Osman b. Affan, Abdullah b. Ömer'in azatlısı Nafi gibi sahabe ve tabiûnun büyüklerini yaşarken görenlerden biridir (Bağdadî, 2002, s.II/7).

Bazı müsteşrikler İbn İshâk'ın İncil ve Süryanice'ye vakıf olmasını, Hz. Peygamberden önceki tarihi bilgiler hakkında malumat sahip olmasını büyük dedelerinin Hristiyan olmasından dolayı ailenin kültürel yapısından kaynaklandığını da öne sürmüşlerdir. Fakat İbn İshâk'ın İncil ve Tevrat kitaplarını, Medine'de dönemin âlimlerinden öğrendiği, Süryanice'yi ise Mısır'da kaldığı birkaç yıllık süreçte öğrendiği de ifade edilmektedir (Fayda, 1999, s.XX/93; İbn İshâk, Hamidullah, 2012, s.39). Özellikle ehli kitabın kutsal metinleri hakkındaki bilgilerinin yüzeysel olmadığı Hz. Peygamber'in sıfatlarını İncil'den bularak anlatmasından anlaşılabilir. İbn İshak, Yuhanna İncil'inden Hz. İsa'nın rabbin kendisine şahitlik etmesi için ilerde Münhemenna ve Ruhü'l-kudüs'ü göndereceğinden bahseden kısmı naklettikten sonra metinde geçen kelimelerin tahlilini yaparak Münhemenna isminin Süryanice "Muhammed", Rumca "Beraklid" anlamına geldiğini ifade etmektedir (İbn Hişâm, 2018, s.297).

2.4.1. Eğitim Gördüğü Yerler

Hayatıyla ilgili bilgiler bir hayli karmaşık olan İbn İshak'ın eğitim hayatı ve özellikle gittiği yerler hakkındaki bilgilerde bir hayli güçlükler barındırmaktadır. İbn İshâk'ın ilk eğitimini Medine'de ailesinin yanında ve orada bulunan âlimlerden aldığı bilinmektedir. Ancak Medine'den ayrıldıktan sonra ne zaman İskenderiye ve Irak'a gittiği ile ilgili kaynaklarda birçok bilgi bulunmaktadır. İbn İshâk'ın çıktığı bu yolculuğun sebebi olarak kaynaklarda çeşitli nedenler geçmektedir. İbn Sa'd tarihini ve nedenini belirtmeden İbn İshâk'ın Medine'den ilk çıkanlardan biri olduğunu söylemektedir (İbn Sa'd, 2015, s.VII/592).

Fayda, İbn İshâk'ın Medine'den ayrılma nedeni olarak; horoz dövüşürmesi, mescitte kadınlara yakın yerlerde oturup onlarla konuşması, Mütezili (Kaderî) düşüncesinden dolayı Medine valisi tarafından kırbaç cezasına çarptırılması, aşağılamak için boynuna ip geçirilerek mescitten götürülmesi ve Şiîliğe meyletmesi gibi sebepler olduğunu saymaktadır (Fayda, 1999, s. XX/94).

Yukarıda sayılan Medine'den çıkma nedenleri dışında İbn İshâk'ın Medine'den ayrılma sebebi olarak kaynaklarda geçen başka haberlerde sayılmaktadır. İbn İshâk'ın Hz. Peygamber'in hayatına

ait haberleri büyük bir ilgiyle toplamasından sonra Medine'deki hadis âlimleri ve Mâlik b. Enes ile aralarında, rivayetlerden dolayı ihtilaflar çıkması, Şîi olduğu söylenerek rivayetlerine şüpheli muamelesi yapılması bu haberlerden bazılarıdır (Brockelmann, 1987, s.V-II/757). Hamidullah, Mâlik b. Enes'in İbn İshâk'ı hadis rivayetinden dolayı eleştirmediğini, Resulullah'ın katıldığı Hayber, Kureyza ve Nadir savaşlarına dair malumatı sonradan Müslüman olmuş Yahudilerin çocuklarından almasını doğru bulmamaktadır (Hamidullah, 2012, s. 47). Fayda, Mâlik b. Enes ile karşılıklı birbirini suçlamalarından sonra İbn İshâk'ın Bağdat'ta gitme fikrinden sonra barıştıklarını da söylemektedir (Fayda, 1999, s.XX/94). Ancak Fayda'nın aksine Vâkîdî'nin tahkikini yapan Jones'in Guillaume'den naklettiği bilgiye göre Mâlik b. Enes'in İbn İshâk'tan hoşlanmadığını, gerekçe olarak da onun bugün elde bulunmayan es-Sünen adlı eserinde yazmış olduğu şeri hükümlerden dolayı olduğunu ifade etmektedir (Vâkîdî, 2016, s.30). Hamidullah'ın, çeşitli kaynaklardan yaptığı nakillerden birine göre İbn İshâk'ın H. 115 yılında İskenderiye'ye gitmesinden sonra Mısırlı bir grup âlimin ondan rivayetlerde bulunduğunu ifade etmektedir. Konuyla ilgili bir diğer rivayet de ise İskenderiye'ye gelişinin H.119 yılında olduğu söylenmektedir. Hamidullah, İskenderiye'de bazılarının İbn İshâk'ı çekememezliklerinden dolayı kadercilikle itham ederek valiye şikâyetinde bulduklarını bunun sonucunda da onun vali tarafından kırbaçlandığı ve bu yüzden buradan ayrıldığı tahmininde bulunmuştur (Hamidullah, 2012, s.43). Hamidullah ayrıca İbn İshâk'ın İskenderiye'ye gittikten sonra bir daha Medine'ye dönmeden, Rey'e, Cezire'ye ve Kufe'ye geçtiğini, en son da Bağdat'a gittiğini söylemektedir (Hamidullah, 2012, s.45).

Mustafa Fayda "İbn İshâk" maddesinde Johann W. Fück ve Süheyl Zekkâr, İbn İshâk'ın İskenderiye'den sonra ilkin Medine'ye döndüğünü daha sonra ise buradan Irak'a geçtiğini ifade etmektedir (Fayda, 1999, s.XX/94).

İbn İshâk'ın yaptığı bu yolculuklar hakkında kaynaklardaki bilgilerin bir kısmı yukarıda ifade edildiği gibi bir hayli birbirinden farklı rivayetler içermektedir. Medine'den ayrılma tarihi, buradan ayrılma sebebi, İskenderiye'den çıkışı, daha sonra nereye gittiği gibi konular hakkında kesin bir yargıya varmak neredeyse imkânsız olmakla birlikte yapılan yolculukların birçoğunun ilim tahsili için olduğu söylenebilir. Burada Öz'ün kendi yorumuyla bu karmaşık olayları bir sıraya koyarak anlattığı kısmı kaydetmek faydalı olacaktır. Yazar, " İbn İshâk'ın şehirden ilk çıktıktan sonra, Medine'ye bir daha uğramamış olması görüşü, onun Medine'ye döndüğüne dair rivâyetler ile tenakuz oluşturmaktadır. Bizim kanaatimiz, onun ilk olarak Medine'den çıkış sebebinin ilim talebi için olduğu yolundadır. Kendisi, bu amaçla önce Mısır'a gitmiş, orada ilimle iştilal edip ders halkalarına katıldıktan sonra, aynı gayeyle Irak'a gitmiştir. İbn İshâk, Irak'tan tekrar Medine'ye geri döndüğü dönemde ise, artık rivayetlerini nakletmeye başlamıştır. İşte bu dönemde, İmam Mâlik ve diğerlerinin tepkisini çekmiştir." şeklinde yaptığı yorumla ziyaretlerindeki tarihi kronolojiyi oturtmaya yönelik bir kapı açmıştır (Öz, 2008, s.223).

Yapılan bu tespitleri destekleyen bir görüşte, Süheyl Zekkâr tarafından zikredilmiştir. Yazar, insanlardan gördüğü ezalar yüzünden sıkılan, daralan İbn İshâk'ın Kufe'ye gittiğini, ancak ayrılmadan önce es-Sire'nin bir kısmını ya da tamamını Medine'de yazdığını ve Kufeli pek çok kişinin de ondan rivayetlerde bulunduğu ifade ederek bir nevi yukardaki görüşleri desteklemektedir (Zekkâr, 2013, s.29-30). Ayrıca Fayda, Fück'ün İbn İshâk'ın Meğazi adlı eserinde kendilerinden rivayette bulunduğu hocalarının neredeyse tamamının Medine ve Mısır'dan olmalarından dolayı kitabı Medine'de yazdığı sonucuna vardığını nakletmiştir (Fayda, 1999, s.XX/95). İbn İshâk, İmam Mâlik ve onun gibi düşünenlerin yönetim üzerindeki etkisinden dolayı Medine'den çıkmaya zorlanmıştır. İbn İshâk'tan rahatsızlık duyanlar onu dönemin Medine valisine şikâyet etmek suretiyle

cezalandırmak istemişlerdir. Bu Kişiler, İbn İshâk'ın mescitte kadınlarla oturmasını valiye bildirerek yaptıkları şikâyetten sonra, ceza olarak onun saçının kazıtılmasına, kırbaç cezasının verilmesine ve hatta onun mescidin arka tarafında oturmaması şeklinde cezaların verilmesine sebep olmuşlardır. Bu olayların oluşturduğu maddi ve manevi baskılar İbn İshâk'ı Medine'den ayrılıp gitmeye zorlamıştır. Bu döneme denk gelen H.132 yılında Emeviler'in yıkılıp yerine Abbas oğullarının yönetime gelmesi ile İbn İshâk Irak'a giderek Abbasilere katılmış ve bir daha Medine'ye geri dönme girişiminde bulunmamıştır. İbn İshâk'ın H. 80 veya 85, Malik b. Enes'in 90 ya da 95 yılları arasında doğdukları varsayılırsa ikili arasında yaşanan yukarıda geçen olayların H. 132 yılına yakın olduğu sonucuna ulaşılabilir. Daha önce geçen rivayetlerde İbn İshâk'ın İskenderiye'de bulunduğu söylenen H. 115 ya da 119 yıllarında toplumun dikkatini celbedecek ve tepki olarak da onu Medine şehrinden sürdüreceği bir yaşta olmadığı savunulmaktadır. Aynı dönemde yaşayan Malik b. Enes'in de yaş olarak birine baskı yaparak şehirden sürdürebilecek bir güce sahip olmadığı anlaşılmaktadır (Öz, 2008, s.223). Dolayısıyla İbn İshâk'ın bir daha dönmemesine Medine'yi terk etmesi ile ilgili anlatılan olayların H.132 yılına yakın yaşandığı tahmin edilmektedir.

Konuyla alakalı rivayetlerin geneline bakıldığında İbn İshâk'ın, doğduğu ve ilk eğitimini aldığı Medine'den sonra hangi sırayla gittiği tam olarak bilinemesi de Mısır, Kahire, Rey, Cezire, Horasan, Hire, Kufe, Irak ve İran'a gitmiş, en son da hayatının sonuna kadar Bağdat'ta kalmıştır. (Hamidullah, 2012, s.45; İbn Sa'd, 2015, s.VII/592).

2.4.2. İlk Dönem İslam Tarihçilerinin İbn İshâk Üzerindeki Etkileri

Tarih ilmi bağlamında özellikle İslam Tarihi daha özelde ise siyer yazıcılığına bakıldığında bu ilimler arasında birtakım farklılıklar olduğu görülebilmektedir. İslam Tarihi'nin ilk örneklerini oluşturan siyer ve meğazi eserlerinin sistemli yazımı gerçekleşmeden önce bu ilimlerin, anlatılan hadiseler ve olayları nakleden ravilerin etrafında şekillendiği bilinmektedir. İlk dönem İslam Tarihçileri olarak kabul edilen bu ravilerin bir kısmından müellif İbn İshâk da rivayetlerde bulunmuştur. Dolayısıyla İbn İshâk'ın rivayetlerini kullandığı tarihçiler hakkında bilgi sahibi olmak, onun eserlerinin kaynak olarak içeriğine dair ipuçları vermektedir.

İbn İshâk'ın yaşadığı dönemde ilim ehlinin önde gelen isimlerinden ders aldığı bilinmektedir. Kendisi daha öncede izah edildiği gibi ilimle iştigal eden, bu konuda zengin ilmi birikime sahip bir ailede büyümüştür. Haliyle ilk hocaları denebilecek kişiler arasında kendilerinden rivayetlerde naklettiği babası ve amcaları burada ayrıca zikredilmelidir. (İbn Hişam, 2018, s.II./12; Zehebi, 1985, s.VII/34). İbn İshâk'ın Medine'de ders aldığı meşhur âlimleri arasında Âsım b. Ömer b. Katâde, Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Yezîd b. Rûmân, Muhammed b. İbrahim et-Teymî, Ebân b. Osman b. Affân, Muhammed el-Bâkır, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Ömer'in mevlâsı Nâfi', Atâ b. Yesâr, Abdurrahman b. Esved, Sâlim b. Abdullah b. Ömer ve İbn Şihâb ez-Zührî gibi isimler de geçmektedir (Bağdadî, 2002, s.II/7; Fayda, 1999, s.XX/94; Öz, 2008, s.242). Öz'ün yaptığı araştırmaya göre İbn Hişam, İbn İshâk'tan naklettiği eserinde Medineli yüz şeyhin adını zikretmektedir. İbn Hişam nüshasından isimleri sıklıkla geçen İbn İshâk'ın kaynakları, "Abdullah b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Abdullah b. Ebi Necih el-Mekki, Abdurrahman b. el-Haris b.Abdillah b. Ayyaş b. Ebi Rebia, Amr b. Şuayb, Asım b. Ömer b. Katade el-Ensari ez-Zuferî, Büreyde b.Süfyan b. Ferve el-Eslemi, Hişam b. Urve, Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muaz, Hüseyin b. Abdillah b. Ubeydillah b. Abbas, İshak b. Yesar (İbn İshâk'n babası), Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr, Muhammed b. İbrahim b. el-Haris et-Teymi, Muhammed b. Müslirn b. Abdillah b.Şihab ez-Zührî, Muhammed b. Talha b.

Yezid b. Rukane, Muhammed b. Yahya b. Habban, Nafi' (Abdullah b. Ömer'in mevlası), Salih b. İbrahim b. Abdirrahman b. Avf, Salih b. Keysan, Sevr b. Yezid, Yakub b. Utbe b. el-Muğira b. el-Ahnes, Yahya b. Abbad b. Abdillan b. ez-Zübeyr, Yezid b. Abdillan b. Kusay, Yezid b. Ebi Habib el-Mısri, Yezid b. Ruman ve Yezid b. Ziyad" olarak tespit edilmiştir (Öz, 2008, s.242). Tabiünun büyüklerinden olan Saîd b. el-Müseyyeb gibi meşhur bir âlimi yaşarken gördüğü ve bir müddet ona öğrencilik yaptığı da rivayet edilmektedir (Bağdadî, 2002, s.II/7; Fayda, 1999, s. XX/94).

Safvan b. Mahreme b. Nevfel'in hoca olarak özellikle de nesep bilgisi konusunda İbn İshak üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zira kendisi 115 yıl kadar yaşamış bu zaman içerisinde de Hz. Ömer'in hilafetinde sicil defterlerini kaleme almış, Kureyş'in nesep bilgisi konusunda ayrıntılı bilgilere sahip önemli şahsiyetlerinden biridir. Nesep bilgisi konusunda ayrıcalıklı bir yere sahip ailenin içinde büyüyen İbn İshak aynı zamanda bu ailenin kölesidir. Eserlerinde bu ailenin üyelerinden birçok rivayette bulunmaktadır (Hamidullah, 2012, s.35).

Mısır'a gittiğinde başta Yezid b. Ebi Habib ve Kays b. Ebi Yezid olmak üzere, Sümâme b. Şüfâ, Ubeydullah b. Muğire, Ubeydullah b. Ebû Ca'fer, Seken b. Ebû Kerîme ve Kasım b. Kuzmân'dan rivayetler almıştır (Fayda, 1999, s. XX/94; Hamidullah, 2012, s.43).

İbn İshak'ın birçok raviden rivayetlerde bulunduğu bilinmekle birlikte çalışmanın kapsamının sınırlı olmasından dolayı kullanılan kaynaklardan sadece bir kısmı burada zikredilecektir. Öz'ün, İbn Hişâm'ın nüshasını temel alarak tespit ettiği ve İbn İshak'ın kendilerinden birçok rivayet nakletmiş olduğu şahısların bir kısmının hayatları üzerinde durulacaktır (Öz, 2008, s.242). İbn İshak'ın hocaları arasında J. Horovitz'in, meğaziye özel ilgi duyan isimler olarak saydığı ve hususi olarak hayatlarının üzerinde durduğu Abdullah b. Ebi Bekr, Asım b. Ömer b. Katade ve Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zühri gibi şahısların öne çıktığı görülmektedir (Horovitz, 2019, s.121).

2.4.2.1. Abdullah b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm (H. 130/M.747-748)

Tâbiîn döneminin ileri gelen âlimlerinden biri olan Abdullah b. Ebi Bekr Hazreç kabilesinin önemli bir kolu olan Neccaroğulları soyundan gelmektedir. Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Medenî el-Ensârî'nin H. 60 (679-80) veya H. 65 (684-85) senesinde Medine'de doğduğu tahmin edilmektedir (Fayda, 1988, s.95). Abdullah b. Ebi Bekr'in Ebu Muhammed ya da Ebu Bekr şeklinde künyeleri olduğu ifade edilmektedir (Öz, 2008, s.150). Dedesi Amr b. Hazm Hz. Peygamber hayattayken İslam'a büyük hizmetleri bulunmuş şahsiyetlerden biridir. Amr b. Hazm bizzat Hz. Peygamber tarafından Necran'a hem yönetici hem de İslam'ı öğretmek amacıyla gönderilmiştir (Fayda, 1988, s.I/95). Abdullah b. Ebi Bekr'in babası Ebu Bekr b. Muhammed, Ömer b. Abdulaziz'in Medine valiliğine atandığı H. 86 yılında Medine kadılığı görevine getirilmiştir. Halife Süleyman b. Abdilmelik döneminde kadılık göreviyle birlikte daha önce Medinelilere verilmeyen Medine Valiliği görevi de Ebu Bekr b. Muhammed'e verilmiştir (Horovitz, 2019, s.122). İdari görevini ara ara bıraksa da H.120 yılındaki vefatından birkaç yıl öncesine kadar devam ettirmiştir. Babasının vefatından sonra Abdullah b. Ebi Bekr'in kardeşi Muhammed b. Ebi Bekr Medine valiliği ve kadılığı görevine tayin edilmiştir (Horovitz, 2019, s.123; İbn Sa'd, 2015, s.VII/530). Abdullah b. Ebi Bekr ise aile bireylerinin tam tersine resmi vazifelerden uzak durmayı tercih etmiştir (Horovitz, 2019, s.124).

Abdullah b. Ebi Bekr'in H. 130'da (747-48), 135'te (752-53) ve 136'da (753) vefat ettiğine dair bir birinden farklı tarihler nakledilmekle birlikte 135 yılının daha çok tercih edildiği belirtilmektedir (Fayda, 1988, s.I/95; İbn Sa'd, 2015, s.VII/530; Öz, 2008, s.152).

Abdullah b. Ebi Bekr başta siyer ve meğazi olmak üzere hadis alanında da öne çıkan isimlerden birisidir. Onun bir meğazi eseri kaleme aldığı nakledilmektedir. Bununla ilgili J. Horovitz, müellifin yeğeni Abdülmelik b. Muhammed b. El Kadî'ye ait Kitâbu'l-Meğazi adlı eserinin gerçek yazarının Abdullah b. Ebi Bekr olabileceğini iddia etmiştir (Horovitz, 2019, s.124). Abdullah b. Ebi Bekr rivayetleri toplamakla kalmamış içinde bulunduğu dönemde ulaşabildiği haberlerin kronolojisini de belirlemeye çalışmıştır. Öğrencisi İbn İshâk'ın da hocasının tespit ettiği bu kronolojiyi kendi kitabında kullandığı ifade edilmektedir (Horovitz, 2019, s.126).

Abdullah b. Ebi Bekr'den kaynaklarda nakledilen rivayetleri de göz önünde bulunduran J. Horovitz'in yorumunu bize nakleden fayda, onun meğazi ilminde büyük bir alim olduğuna kanaat getirmiştir. Horovitz, Abdullah b. Ebi Bekr'in öğrencilerinden olan aynı zamanda kendisinden birçok rivayette bulunanlar arasında Zührî, Mâlik b. Enes, İbn Cüreyc, Süfyân b. Uyeyne, Hişâm b. Urve gibi dönemin öne çıkan isimlerini zikretmekle birlikte onun siyer ve meğazi alanındaki en meşhur öğrencisinin İbn İshâk olduğunu bildirmektedir (Fayda, 1988, s.I/95).

2.4.2.2. Abdurrahman b. el-Haris

Tam adı Abdurrahman b. el-Haris b. Abdullah b. Ayyaş b. Ebi Rebi'a b. el-Muğire b. Abdullah b. Amr b. Mahzum'dur. İbn Sa'd, Abdurrahman b. el-Haris hakkında sika ve güvenilir bir ravi olduğunu ve kendisinden hadis nakledildiğini aktarmaktadır. Ayrıca Ziyad b. Ubeydullah'ın onu Tebâle'ye zekât memuru olarak görevlendirdiği daha sonra Medine'ye gelip yerleştiği nakledilmektedir. Abdurrahman b. el-Haris Abbasi halifesi Ebu Ca'fer el-Mansur'un hilafetinin ilk yıllarında vefat ettiği ifade edilmişti (İbn Sa'd, 2015, s.VII/523).

2.4.2.3. Asım b. Ömer b. Katade el-Ensan ez-Zuferî (H. 120/ M.737)

Tabîinden olan Asım b. Ömer'in nesebi tam olarak Asım b. Ömer b. Katade b. en-Nu'man b. Zeyd b. Amir b. Sevad b. Ka'b şeklindedir (İbn Sa'd, 2015, s.VII/451). Bedîr Gazvesine katılmış, Huneyn'de sancak taşımış bir sahabe olan dedesi Katade, işittiği haberleri oğlu Ömer'e anlatmış, Ömer vasıtası ile de bu rivayetler oğlu Asım b. Ömer b. Katade'ye ulaşmıştır (Horovitz, 2019, s.130; Terzi, 1991, s.III/479). Çocukluğunu ve gençliğini Medine'de geçirmiş olan Asım b. Ömer daha sonraki yıllarda Medine'den ayrılıp borcunu ödemesi için Şam'a Ömer b. Abdülazîz'in yanına gitmiştir. Ömer b. Abdülazîz hilafette olduğu sıra Asım b. Ömer b. Katade'den Dimaşk Mescidi'nde meğazi ve sahabîlerin hayatı ile ilgili dersler vermesini istemiş, ancak Emevilerin Mervani kolunun, bu durumdan hoşlanmadıkları ve dersleri engellemeye çalıştıkları ifade edilmiştir. Ömer b. Abdülazîz, "Mescitte oturup bunları insanlara anlat." diyerek onu bu görevi yapmaya ikna etmiştir (İbn Sa'd, 2015, s.VII/451; Terzi, 1991, s.III/479). Hicri 101 yılında Ömer b. Abdülazîz'in vefatıyla birlikte Asım b. Ömer Medine'ye dönmüştür (Horovitz, 2019, s.131).

Asım b. Ömer ile ilgili Yahya b. Main, Ebu Zur'a gibi hadisçiler ve İbn Sa'd sika olduğunu söylemiştir (İbn Sa'd, 2015, s.VII/451; Zehebî, 1962, s.II/355). Asım b. Ömer b. Katade İbn İshâk ve Vakîdi'nin meğazi alanında başta gelen ravilerindendir. İbn Sa'd'ın kitabında ondan yaptığı alıntılardan yola çıkan Horovitz, Asım b. Ömer b. Katade'nin Hz. Peygamber'in gençlik yılları ve Mekke dönemi ile ilgilendiğini söylemiştir (Horovitz, 2019, s.131). Hadis ve siyer konusunda ilim sahibi biri olarak bilinen Asım b. Ömer b. Katade'nin Hz. Peygamber'in gazveleri konusunda da malumat sahibi olduğu ifade edilmiştir (İbn Sa'd, 2015, s.VII/451).

İbn İshâk rivayetleri naklederken senetteki ravi isimlerini zikretmediği için sıklıkla eleştirilirken aynı usulü Asım b. Ömer b. Katade ve diğer hocası Abdullah b. Ebi Bekr'in uyguladığı

da öne sürülmektedir. Asım b. Ömer b. Katade'nin rivayetleri bir araya getirirken haberleri toplamakla kalmadığı kimi zaman kendi yorumunu da kattığı, İbn İshâk'ın ondan naklettiği bölümlerde görülmektedir (Horovitz, 2019, s.132).

Asım b. Ömer b. Katade'nin, Ömer b. Abdülazîz'in vefatından sonra Medine'ye döndükten sonra burada 18 yıl boyunca eğitim ve öğretime devam ettiği rivayet edilmektedir. Medine'de vefat eden Asım b. Ömer b. Katade'nin H. 120 (738) yılında öldüğü nakledilse de 737, 735 ve 724 gibi birbirinden farklı tarihler de kaynaklarda yer almaktadır (İbn Sa'd, 2015, s.VII/451; Terzi, 1991, s.III/479).

2.4.2.4. Muhammed b. Müslim b. Abdillâh b. Şihâb ez-Zührî (H. 124/M. 741)

Tabiîn dönemi âlimlerinden olan İbn Şihab ez-Zührî'nin, fıkıh, tefsir, gibi ilimlerde de adı geçse de daha çok hadis ve İslam tarihi alanında meşhur olduğu bilinmektedir. İbn İshâk'ın diğer hocalarından farklı olarak Kureyş kabilesinin Benî Zühre kolundan olduğu rivayet edilmektedir (Horovitz, 2019, s.132; Özkan, 2013, s.XLIV/544). İbn Sa'd'ın Tabakat adlı eserinde Zührî'nin kendi ağzından bir nevi otobiyografisi uzunca bir metin halinde nakledilmektedir. Zührî'nin ismi kaynaklarda, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullâh el-Aşğar b.Şihab b. Abdullâh el-Haris b. Zühre b. Kilab b. Mürre şeklinde geçmektedir (İbn Sa'd, 2015, s.VII/464).

İbn Şihab ez-Zührî'nin H. 51 (M.671) senesinde Mekke'de doğduğu rivayet edilse de 50, 56 ve 58 yıllarında da doğmuş olabileceği nakledilmektedir (Horovitz, 2019, s.134; Özkan, 2013, s.XLIV/544). Doğumu ile ilgili farklı tarihlendirmeler olduğu gibi doğduğu yer hakkında da ihtilaf vardır. Süheyl Zekkâr'ın Ma'mer b. Raşid'in kitabında Zührî ait rivayetleri müstakil bir meğazi eseri olarak yayımladığı kitabında ve daha başka kaynaklarda Medine'de doğduğuna dair görüşler de bulunmaktadır (Öz, 2008, s.169; Özkan, 2013, s.XLIV/544; Zührî, 2016, s.13). Babası Abdullâh b. Şihab, Uhud Savaşına katılan bir müşrik olup Hz. Peygamberi öldürmek için yemin eden kişiler arasındadır (Özkan, 2013, s.XLIV/545). İbn Hişam'da geçen rivayete göre bu savaş sırasında Hz. Peygamberi alnından ya da yüzünün üst kısmından yaralamıştır (İbn Hişam, 2018, III/110). Ancak babasının daha sonraki yıllarda İslam'ı benimseyip Müslüman olduğu ve Emeviler'e karşı Abdullâh b. Zübeyr'in mücadelesini desteklediği ifade edilmektedir (Özkan, 2013, s.XLIV/545). Zührî'nin Vefatı ile ilgili kaynaklarda 123/740, 124/741, 125/742 şeklinde tarihler geçmektedir (Öz, 2008, s.173; Özkan, 2013, s.XLIV/546; Zührî, 2016, s.20).

İbn Şihab ez-Zührî'nin ilk eğitimine Kur'an öğrenme ile başladığı, seksen gecede hafız olduğu rivayet edilmiştir (Özkan, 2013, s.XLIV/545). Başta Enes b. Malik olmak üzere birçok sahabeyle görüşmüş onlardan çeşitli rivayetlerde bulunmuştur. Zührî'nin tabiinden, Fukahâ-i seb'a denen dönemin âlimlerinin tamamından dersler almıştır. Fukahâ-i seb'a da, "Urve b. Zübeyr b. Avvâm (H. 93/ M. 712), Saîd b. Müseyyeb, Ubeydullah b. Abdullâh, Hârice b. Zeyd, Süleyman b. Yesâr ve Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir (H. 107/725) isimlerin altısı üzerine fikir birliği olmakla birlikte yedinci fakih konusunda ihtilaf edilmiştir. Yedinci fakih olarak, "Ebû Bekir b. Abdurrahman, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf ve Sâlim b. Abdullâh b. Ömer" şeklinde üç kişinin ismi zikredilmiştir (Kallek, 1996, s.XIII/214). İçinde bulunduğu dönemde ilimde yazının çok kullanılmadığı ve kullananlarında eleştirildiği nakledilirken, Zührî'nin yanında sürekli yazı malzemesi taşıdığı, duyduklarını kayıt altına almaya çalıştığı ifade edilse de onun hakkında hadislerin yazıya geçirilmesi ile ilgili birbirinden farklı bilgiler aktarılmaktadır (Özkan, 2013, s.XLIV/545-547).

Zührî siyasi idare yakınlığından dolayı eleştirilse de cömert ve dürüst nitelikleri ile bilinen bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır (Öz, 2008, s.172; Zührî, 2016, s.13). Zührî'nin kendisinden rivayet

edilen, Emevilere yönelik lehte ve aleyhte rivayetler bulunmaktadır. Dolayısıyla onun idareye yakınlığı Emevi hanedanlığının tamanına değilde kişiye göre olduğu anlaşılmaktadır (Horovitz, 2019, s.142-144). Öz'ün, yaygın kaniya göre tedvin dönemine değil de cem' dönemine yerleştirdiği Zührî' sahabeden bazıları ile görüşmüş sınırlıda olsa onlardan hadis nakletmiştir (Öz, 2008, s.177). İslam tarihinde sıklıkla kullanılan "sîre" kavramını "Hz. Peygamber'in hayatı" manasında kullanan ilk kişi olduğu öne sürülmüştür (Öz, 2008, s.179).

Zührî'nin kendisine gelen haberleri aktarma metoduna bakıldığında genellikle rivayetleri olduğu gibi nakletmiştir. Rivayetler arasında tercihte bulunmayarak seçimi okuyucuya bırakmıştır. Onun bu metodunu öğrencisi İbn İshâk'da sıklıkla görülebilmektedir. Ancak burada Zührî ve İbn İshâk'ın okuyucuya bıraktığı tercih meselesi birbirinden farklı olduğu da ifade edilmelidir. Zührî rivayetleri elemeyen tamamını eserine alırken İbn İshâk eserine aldığı rivayetler arasında seçimi okuyucuya bırakmaktadır (Öz, 2008, s.192-193). Zührî'nin siyer alanında Musa b. Ukbe, Ma'mer b. Raşid ve İbn İshâk gibi bu alanın öne çıkan isimlerine hocalık yapması, onun bu alanda sahip olduğu konunun önemini göstermektedir (Öz, 2008, s.195).

2.4.3. Öğrencileri

İbn İshâk, İslam Tarihi alanındaki engin bilgisinden dolayı kendi döneminde de bir meğazi alimi olarak tanınmaktadır. Bundan dolayı meğazi ilmini öğrenmek isteyenlerin İbn İshâk'a müracat etmeleri gerektiği söylenmiştir (Hamidullah, 2012, s.43). Hayatı boyunca gittiği her yerde insanların onun rivayetlerinden faydalandığı görülmektedir. Kaynaklarda birçok âlimin ve imamın ondan rivayetlerde buldukları geçmektedir. Yahya b. Said el-Ensari, Süfyan b. Said Sevri, İbn Cüreyc, Şube b. Haccac, Cerir b. Hazm, İbrahim b. Said ez-Zühri, Şerik b. Abdullah en-Nafi gibi isimler İbn İshâk'tan rivayette bulunanlardan bazılarıdır (Bağdadî, 2002, s.II/7-8).

İbn İshâk'ın kendisinden rivayette bulunan ravilerinin sayısı hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Konuyla ilgili yapılan geniş çalışmalardan biri Mutâ Târâbîşî tarafından ortaya konmuştur. Yapılan bu çalışmada çoğu siyer alanında olmak üzere İbn İshâk'tan rivayette bulunmuş 177 kişilik bir liste oluşturulmuştur. Bu öğrencilerin 44 tanesi Kûfeli 43'ü Bağdatlı, bunlar dışındakiler ise sayıları değişmekle birlikte Medine, Basra, Vasıt, Rey, Harran, Medain, Mekke, Şam, Nişabur, Merv, Sicistan, Buhara gibi bölgelerden talebelerdir. (Eser, 2021, s.26-27; Tarâbîşî, 1994, s.23-29) İbn İshâk'tan Buhârî ve Müslim gibi muhaddislerde rivayetlerde bulunmuşlardır (Buhârî, 1987, s.II/695; Öz, 2008, s.243).

Johan Fück'ün, İbn İshâk ile ilgili hazırladığı doktora tezinde onun ravilerinden bir tablo oluşturmuş, Hamidullah da bu listeyi eserinde nakletmiştir. Bu ravilerin isimleri;

1. İbrahim b. Sa'd (183/799) ... .. Medine
2. Ziyad b. Abdillan el-Bekkâi (183/799)..... Kufe
3. Abdullan b. İdris el-Evdi (192/808) ..... “ “
4. Yunus b. Bükeyr (199/814) ..... “ “
5. Abde b. Süleyman (187?/802) ..... “ “
6. Abdullan b. Numeyr (199/814) ..... “ “
7. Yahya b. Said el-Ernevi (194/809) ..... Bağdat
8. Cerir b. Hazim (175/791) ..... Basra
9. Harun b. Ebi isa ..... “ “
10. Seleme b. el-Fadl el-Ebraş(191/806) .....
11. Ali b. Mücahid (180/796) ..... Rey

12. İbrahim b. Muhtar ..... “ “

13. Said b. Bezi (el-Cemaili Yerbu)

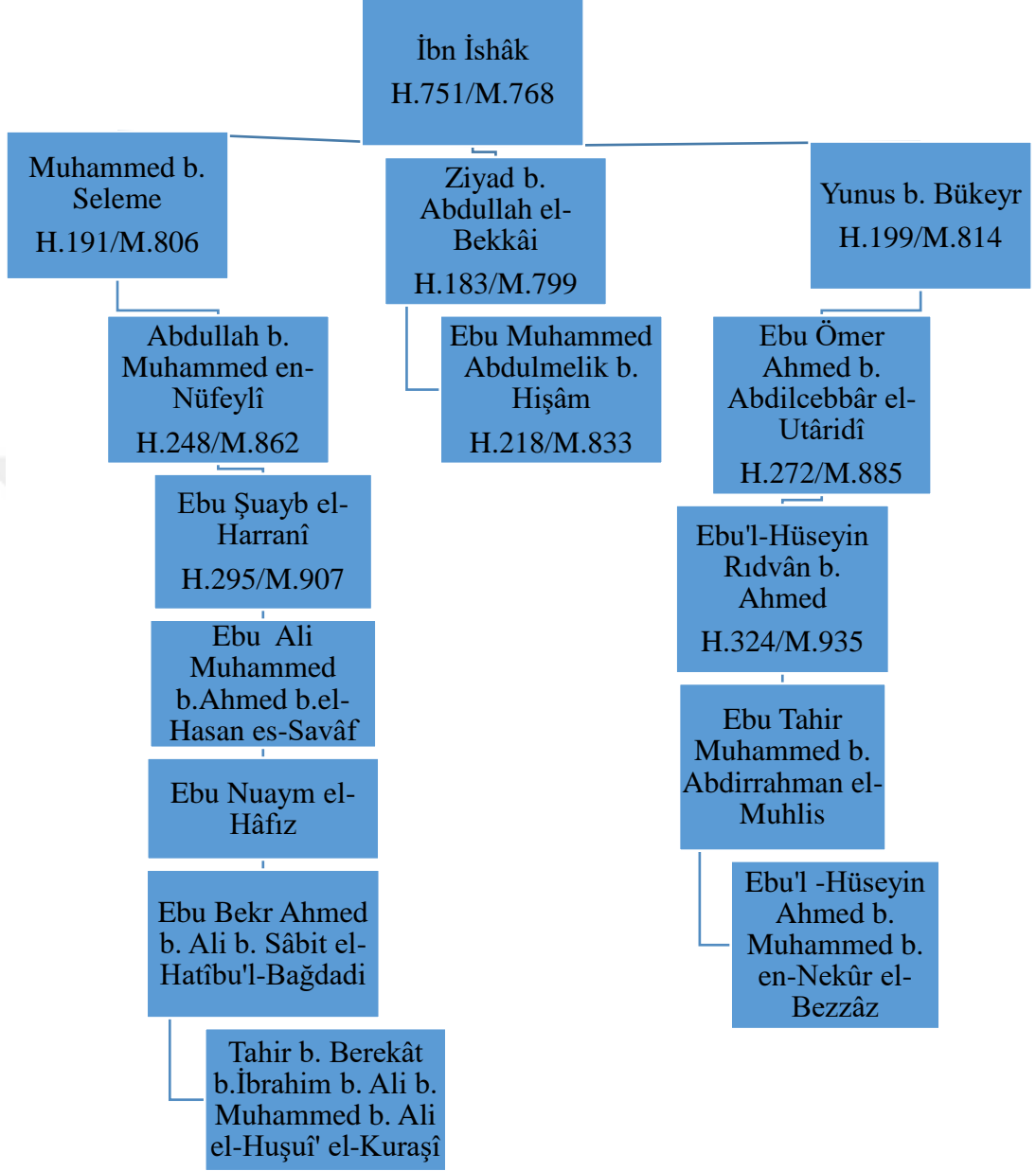
14. Osman b. Sac

15. Muhammed b. Seleme el-Harrani (191/806)” şeklinde geçmektedir (Hamiullah, 2012, s.56; Öz, 2008, s.250). İbn İshâk’ın başka öğrencileri olsa da eserini kendisinden nakledenler olarak bu ravilerin isimleri zikredilmiştir. Ravilerin isimlerine bakıldığında sadece İbrahim b. Sa’d’ın Medineli olduğu görülmektedir (İbn Sa’d, 2015, s.VII/592; Hamidullah, 2012, s.44).

İbn İshâk’ın bazı isimlerle ilişkisi hoca öğrenci şeklinde çift yönlü olmuştur. Bazen İbn İshâk ‘a hoca konumunda bazen de kendisinden rivayette bulunan öğrenci konumunda olan isimler arasında Zührî, Medine’den Yahya b. Said el- Ensarî, Mısır’dan hadis alimi Yezid b. Ebu Habib, Basra’dan Hammad b. Seleme ve Hammad b. Zeyd, Irak’tan Şube b. Haccâc, Süfyan es-Sevri ve Şerik b. Abdullah gibi alimler bulunmaktadır (Eser, 2021, s.27-28; Öz, 2008, s.242). Abbasi halifesi Ebu Mansur da İbn İshâk’tan oğlunu yetiştirmesini yani ona hocalık yapmasını istemiştir. İbn İshâk uzun zaman halifenin oğlu Mehdi ile ilgilenmiş, onunla birlikte Horasan’a gitmiştir. Horasan ve Rey şehrinde de rivayetlerde bulunmuş, aynı zamanda onları yazdırmıştır (Zekkâr, 2013, s.30) Kufe’de bulunduğu sırada içlerinde Ebu Yusuf’un da bulunduğu bir grubun, İbn İshâk’tan meğazi dersleri aldıkları söylenmektedir (Fayda, 1999, s.XX/94).

İbn İshâk’ın kitabının bize ulaşmasında etkili olan meşhur ravilerinden biri de künyesi Ebu Bekir olan Yunus b. Bükeyr’dir. Yunus b. Bükeyr’in, İbn İshâk’ın arkadaşı olduğu da rivayet edilmektedir. Halife Me’mun döneminde H. 199 senesinde Kufe’de vefat ettiği nakledilmektedir (İbn Sa’d, 2015, s.VIII/517).

İbn İshak'ın senedleri aşağıdaki şemada gösterilmektedir.(Öz. 2008, 404-422-424)

3. İBN İŞHÂK'IN İSLAM TARİHİNE ETKİSİ

Kur'an'ı Kerim'de günümüzdeki anlamıyla tarih kelimesinin kullanılmadığı bilinmektedir. Buna karşılık Kur'an'ı Kerim'de bulunan, "Allah'ın günleri" ifadesinin tarih anlamında kullanıldığı söylenmektedir. Yine Kur'an'ı Kerim'de hakikate uygun bilgi manasında "haber" ve "nebe", maziye dair hakikatlerin izlerini sürmek manasında "kıssa", mitolojik bilgi anlamında "esatir" kelimelerinin kullanıldığı da ifade edilmektedir (Şulul, 2008, s.18). Siyer yazımının çeşitli dönemlere ayrıldığından daha önce de söz edilmiştir. Klasik dönem siyer yazarları Hz. Peygamber'in hayatını nübüvvet silsilesi içinde değerlendirmişlerdir. Hz. Âdem ile başlayan silsile Hz. Muhammed ile son bulmuş klasik dönem siyer müellifleri de bu sırayı gözeterek tarih yazıcılığı yapmışlardır (Öz, 2008, s.245). İbn İshâk tarih yazarı olarak dünya tarihini peygamberler tarihi olarak algılayarak siyeri de bu tarihin son halkası olarak değerlendirmiş gibi görünmektedir (Özdemir, 2007, s.133). Klasik dönem siyer müelliflerinin takip ettiği bu metot muhtemelen ilahi kitaplardan öğrenilmiş bir yazım şekli olarak neşet etmiştir.

Müslümanlar için tarihin özel bir kesitini ifade eden "siyer" kavramı terim olarak Hz. Peygamber'in biyografisi için kullanılmış, bu konuyla alakalı eser yazarlara da "ashabu's- siyer" denildiği ifade edilmiştir. Yine aynı ilim dalını anlatmak için kullanılan bir diğer kelime, savaş veya savaş menkıbesi manasındaki "meğza" sözcüğünün çoğulu olan "meğazi" kavramıdır. Meğazi kelimesi her ne kadar başta Hz. Peygamber'in Medine'deki askeri faaliyetleri için kullanılsa da daha sonra anlam genişlemesine uğrayarak siyer kelimesiyle eş anlamlı olarak yani Hz. Muhammed'in hayatının tamamını ifade eden bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yine aynı şekilde Siyer ve Meğazi ilimleri hicri birinci asrın ortalarına kadar Hadis ilmi ile beraber ilerlerken birinci asrın ortasından itibaren farklı kullarlarda ilerleme sergiledikleri görülmektedir (Özdemir, 2007, s.130). İbn İshâk'ın eserlerinin ifade edilen tarih aralığına denk gelmesi ile onun rivayetlerinde Siyer ve Hadis İlminin özellikleri birlikte görülebilmektedir.

3.1. İbn İshâk'ın Eserleri

Siyer kitaplarının ve hadis kitaplarının telif edilmesini eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği, sistemli meğazi ve sire kitaplarının yazılmasının ise ilk olarak İbn İshâk'ın eseriyle başladığı ifade edilmiştir (Bölükbaşı, 2019, s.39). Siyer kitaplarına günümüzde bilinen şeklini veren İbn İshâk, çoğu sahâbe çocuğu olan Medineli 100 kadar râviden haber rivayet etmiştir. Ayrıca İskenderiye'ye giderek Yezîd b. Ebû Habîb başta olmak üzere diğer âlimlerden hadis, siyer ve meğazî haberleri almak suretiyle kendisinden önce kimsenin toplayamadığı zengin haberleri elde etmiş, bunları daha sonra tasnif ederek, "Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi'yi (Sîretü İbn İshâk)" adlı meşhur eserini kaleme almıştır (Öz, 2014, s.22). Ayrıntıları daha sonra verilecek bu eser dışında İbn İshâk'a isnat edilen birçok eser bulunmaktadır. Kitabu'l- Hulefâ, Kitabu'l-Mübtede (el-Mebde ve Kasasu'l-Enbiya), Kitabu'l-Fütûh meşhur olarak öne çıkanlardan bazılarıdır. Talat Kütüphanesinde el yazması olarak bulunan "Hadis'ul-İsra ve'l Mirac" isimli eserde İbn İshâk'a nispet edilmektedir (Hamidullah, 2012, s.55).

Şiilerin kaynaklarında da İbn İshâk'ın hayatı ve eserlerine ait bilgilerin bulunduğu söylenmektedir. İbn İshâk'a isnat edilen bu eserlerin isimleri Kitabu'l-Futuh, Ahbarul Kuleyb, Cessas ve Kitabu Harbu'l-Besûs olarak geçmektedir. Ayrıca İbn İshâk'a aidiyeti kesin olmayan üç yazma eserde, yer aldıkları kütüphanelerin isimleriyle birlikte belirtilmektedir (Eser, 2021, s.50).

İbn İshâk'ın yaşadığı dönemde Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili yazılmış eserlere el-Meğazi denmektedir. Eserin içeriğine vurgu yapmak istendiğinde el-Meğazi ve's-Sire denildiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili eserlere es-Sîre denmesi ise İbn Hişâm'ın, İbn İshâk'ın kitabını, Sîretü'n-Nebeviyye veya Sîretü İbn Hişâm olarak özetlemesinden sonra yaygınlık kazandığı ifade edilmektedir (Fayda, 1999, s.XX/95). Ancak Kitabu'l Meğazi'nin tahkikini yapan Jones, es-Sîre kelimesinin, "Hz. Peygamber'in Hayatı" anlamında kullanılmasının İbn İshâk ve İbn Hişâm'dan önce olduğunu söylemektedir. Bu görüşe delil olarak da Muhammed b. Şihâb ez-Zühri'nin döneminde "Sîre" kelimesinin bilinmesini öne sürmektedir (Vâkıdî, 2016, s.22).

3.1.1. Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi

Malûm olduğu üzere özellikle İslam tarihi ve siyer konusunda yapılan çalışmalarda esas kaynaklardan biri olarak kabul edilen Muhammed b. İshâk'ın Kitabu's-Siyer Ve'l-Meğazi adlı eseri, başucu kitabıdır. Horovitz'in İbn İshâk'ın kitabı hakkında, " onun bu eseri her ne kadar epey bir kısmı eksik de olsa, parçalar ve özetler halinde değil, bir bütün olarak bu sahada bize ulaşan ilk eserdir." şeklinde kurduğu cümle eserin alandaki önemini ortaya koymaktadır (Horovitz, 2019, s.165-166). Her ne kadar İbn Hişâm (218/833)'ın bu kitabı özetleyerek sunmasından sonra eserin önemini yitirdiği söylene de bu doğru bir kanı değildir (Hamidullah, 2012, s.22). Tam olarak ne zaman yazıldığı bilinmeyen eser, kaynaklarda Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi, Kitâbü'l-Megazi, Sîretü İbn İshâk gibi farklı isimlerle geçmekle birlikte asıl adının Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi olduğu ileri sürülmektedir (Eser, 2021, s.11). Eserin farklı isimlendirmelerine gelince kitabın kullanılan bölümlerinin eksikliğinden kaynaklandığı varsayılmaktadır.

İbn Hişâm'ın eserine almadığı rivayetlerden yola çıkarak Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi kitabının üç kısımdan oluştuğu öne sürülmüştür. Kitabın birinci kısmı olan el-Mübtede (Başlangıç/Cahiliye Tarihi) kendi içerisinde dört bölümünden müteşekkildir. Birinci kısım dünyanın yaratılışından Hz. İsa'ya kadar geçen İslam Öncesi vahiy tarihini kapsamaktadır. Bu bölümde İbn İshâk'ın sıklıkla kronolojik hesaplamalara yer verdiği ifade edilmiştir (Horovitz, 2019, s.174). İlgili bölümü oluştururken müellifin, Kur'an'ı Kerim dışında çoğunlukla Vehb. B. Münebbih ve İbn Abbas'ın rivayetlerinden, Kitâb-ı Mukaddes'in metninden Yahudi ve Hristiyan yazarların sözlü ve yazılı nakledilen haberlerinden de istifade ettiği öne sürülmüştür. Bölümün içeriğinde Kitâb-ı Mukaddes'ten şahsiyetler, Kur'an'ı Kerim'de kendilerine peygamber gönderilmiş kavimlerden olan Ad ve Semud, İsimleri Kur'an'da geçmeyen Tasmâ ve Cedisâ gibi arab kavimlerinden bahsedildiği ileri sürülmüştür (Horovitz, 2019, s.175). El-Mübtede bölümünün ikinci kısmında Yemen'in İslamiyet'ten önceki tarihi dönemleri anlatılmaktadır. El-Mübtede'nin üçüncü bölümünde İslamiyet'ten önceki peygamberlerin tarihi, Cahiliye dönemi Araplar, kabileleri ve putlara tapmalarından bahsedilmiştir. Mübtede'nin dördüncü kısmında ise Hz. Peygamber'in dedeleri ve Mekkelilerin inançlarından bahsedilmektedir (Bölükbaşı, 2019, s.26-27; Horovitz, 2019, s.175).

Kitabın ikinci kısmı olan el-Meb'as (Hz. Muhammed'in gönderilişi) bölümünde Hz. Peygamber'in doğumu ile başlayıp hicretin ilk yılında Medine'de yaşanmış olan olaylar anlatılmaktadır. Bu bölümde ilk Müslümanların, Habeşistan'a hicret edenlerin, Akabe biatlarına katılanları, kardeş kılınan Ensar ve Muhacirlerin isim listelerini içermektedir. Bunlar dışında sonradan yazılan meğazi kaynaklarında bulunmayan Hz. Peygamber'in Medine'deki diğer topluluklarla yaptığı meşhur anlaşma "Medine Anayasasının" da bu bölümün içinde olduğu

belirtilmiştir. Mübtede kısmında isnad neredeyse kullanılmazken bu bölümde çoğunlukla kullanılmaktadır (Bölükbaşı, 2019, s.26-27; Horovitz, 2019, s.176).

Kitabın üçüncü kısmı olan el- Meğazî bölümünde ise hicretten başlayarak Müşriklerle yapılan savaşların başlamasından itibaren Hz. Peygamber'in vefatına kadar Medine'de yaşanmış olaylar anlatılmaktadır. İsnad burada düzenli olarak kullanan İbn İshâk'ın, öne çıkan ravileride meşhur hocaları Zührî, Âsım b. Ömer ve Abdullah b. Bekir'dir. Olayları anlatırken gerek hocalarından aldığı gerekse başkalarından alıp zenginleştirdiği rivayetlerini sistemli bir şekilde kullanmıştır. Fiili savaşların anlatıldığı Meğazi bölümünde İbn İshâk önce konuyu açıklayan geniş bir özet anlatır devamında güvendiği hocalarının konuyla ilgili rivayetlerini aktarır en sonda diğer işittiği bireysel haberlerle olayı tamamladığı ifade edilmektedir. Yine Meğazî kısmında Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mute ve Taif gibi savaşlara katılanların, burada öldürülenlerin ve Habeşistan'dan dönenlerin çeşitli isim listeleri de bulunabilmektedir. El- Meb'as ve el-Meğazî bölümündeki rivayetlerin daha sağlam ve gerçek bir tarih olduğu da ifade edilmiştir (Bölükbaşı, 2019, s.27; Horovitz, 2019, s.177).

İbn Sa'd, İbn İshâk'ın Hz. Peygamber'in meğâzisini toplayan ilk kişi olduğunu ve onun Hire'ye giderek Ebu Ca'fer'in yanında "el-Meğazi'yi" yazdığını ifade etmektedir (İbn Sa'd, 2015, s.VII/591-592). İbn İshâk Emevi yönetimi ile arası iyi olmasa da daha sonra gelen Abbasiler ile iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bundan dolayı Kitâbü'l-Mübtede-i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi adlı eserini Halife Mansur'un İsteğiyle yazdığı ifade edilmiştir. Hatta aktarılan haberlere göre İbn İshâk'ın telif ettiği eser halife tarafından uzun bulunmuş ve birkaç kez kendisinden kısaltılması istenmiştir. Ancak Fück İbn İshâk hakkında yazdığı doktora tezinde, İbn İshâk'ın kitabında rivayetlerini kullandığı ravilerin birçoğunun Medineli ve Mısırlı olmasından dolayı eseri Hire ya da Bağdat'ta değil de Medine'de yazdığını iddia etmektedir (Fayda, 1999, s.XX/95). Günaltan ise kitabında İbn İshâk'ın düşmanları ona rahat vermeyince Medine'den Irak'a göç ettiğini ve meşhur eserini orada yazdığını beyan etmektedir (Günaltay, 1991, s.20).

İbnu'n-Nedim, kitabın adını, "Kitâbü's-Sîre ve'l-Mübtede' ve'l-Megâzi" olarak kaydettikten sonra eserin İbrahim b. Sa'd ve en-Nufeyli tarafında nakledildiğini ifade etmektedir (İbn Nedim, 2019, s.292). Kaynaklarda bu kitabı İbn İshak'tan rivayet eden raviler olarak, Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâi (183/799) Muhammed b. Seleme el-Harrânî (191/807) ve Yûnus b. Bükeyr (199/814)'in isimleri geçmektedir (Zekkâr, 2013, s.30).

Kitap üzerine geniş bir çalışma yapan Hamidullah, eserin yazma bazı bölümlerini karşılaştırma imkânı bulduğunu bunlar arasında, "en küçük bir fazlalık" bulamadığını ifade etmiştir (Hamidullah, 2012, s.25). Bir bütün halinde zamanımıza ulaşmayan eserin elde bulunan bölümünün bugün üç tane nüshası mevcut olmakla birlikte kitaba ait kısımlar farklı kaynaklarda da görülebilmektedir. Ayrıca İbn İshâk'ın kısaltmadan önce geniş bir metin olarak yazdığı kitabın bir nüshanın kopyasının İstanbul'daki Köprülü kütüphanesinde olduğu varsayılmaktadır (İbn Hişam, 2018, s.18). Ancak kaynaklarda el yazması nüsha ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte bu nüshanın İbn Hişam'a ait olabileceği ileri sürülmüştür (Horovitz, 2019, s.172). Hamidullah eserin ilk yaratılıştan bahseden kitabın bir kısmının Viyana kütüphanesinde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu bahsi geçen bölümün Nabia Abotte'nin "Nususun ale'l-Berdi" adlı eserinin içinde yayımlandığına da dikkat çekmektedir (Hamidullah, 2012, s.55). Bu nüshalardan birincisi Fas'ın Kayrevan Kütüphanesinde 727 numaralı yazma olarak kayıt altına alınan, İbn İshak'ın eserini kendisine yazdırdığı ve bazı ilâveleri dolayısıyla bir siyer müellifi gibi de kabul edilen Yûnus b. Bükeyr (199/814) yoluyla elimize ulaşan eksik bir nüshadır. Bu nüsha Sîretü İbn İshâk ismiyle, Muhammed Hamidullah ve Süheyl Zekkâr tarafından farklı zamanlarda tahkik edilerek yayımlanmıştır. Türkçe tercüme yapıldıkça

Ali Bakkal, Süheyl Zekkâr'ın tahkikini yaptığı eseri tercih etmiş, gerekçe olarak da tahkik kurallarında çok hassas davranıldığını ifade etmiştir (Zekkâr 2013, s.17). Muhammed Hamidullah'ın tahkikini yaptığı eserin ise Mehmet Şafi Bilik tarafından tercümesi yapılmıştır.

Sîretü İbn İshâk'ın İkinci nüshası ise Şam'ın Zahirîyye Kütüphanesinde bulunan yine eksik bir bölümdür. Diğerlerine nazaran daha yeni olan bu nüsha Muhammed İbn Seleme (191/807)'nin İbn İshâk'tan rivayet etmesi yolu ile gelmiştir (Hamidullah, 2012, s.57). Elde bulunan diğer parçalara göre daha sınırlı olan bu bölüm Bedir Savaşı ile başlayıp Uhud Savaşı ile son bulmaktadır. Hamidullah, tahkikini yaptığı Sîretü İbn İshâk adlı çalışmanın son bölümüne bu parçayı da eklemiştir (İbn İshâk, 2012, s.397-431).

Bu nüshalardan üçüncüsü ise Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam'ın, kitabın bilinen ravilerinden olan Ziyad el-Bekkai (183/799)'den alarak naklettiği eserdir (Öz, 2008, s.247). İbn Hişam, İbn İshâk'ın eserini naklederken birtakım sınırlar çizdiğinden, kıstaslar belirlediğinden yani kitabı muhtasar olarak naklettiğinden bahseder. Kitabın giriş kısmında bahsettiği bu sınır ve kriterler kendisinin ifadesiyle, *“Bu kitapta, ihtisar için İbn İshâk'ın ifade ettiği, Resulullah hakkında bilgi bulunmayan, Kur'an'da onun hakkında bir şey indirilmemiş, bu kitabın amacına uygun olmayan, hâdisenin tefsiri ve şahidi bulunmayan şeyleri zikretmedim. Aynı şekilde İbn İshâk'ın zikretmiş olduğu, ancak şiir ilmi ehline bilinmeyen, bahsedilmesinin uygun olmadığı, bazı insanları kötüleyen ve el-Bekkâi'nin zikretmediklerini almadım. Allah izin verirse burada, bunların dışında kalanları anlatacağız.”* şeklindedir (İbn Hişam, 2018, s.I/36; Öz, 2008, s.434). İbn Hişam eserin “Mübtede” kısmını kitabına almadığından dolayı, bu bölümün kapsadığı kısas-ı enbiyâ ve cahiliye dönemi ile ilgili haberler Taberî'nin eserlerinde, Kâbe'nin geçmiş tarihi ile alakalı olanlar ise Ezrakî'nin Ahbâru Mekke'sinde bulunabilmektedir (Fayda, 1999, s.XX/95). İbn Hişam'dan nakledilen bu nüshaya son şeklini hicri dördüncü yüzyılda Vezir el-Mağribî'nin verdiği, daha sonra ise Suheyli (508/1114) tarafından şerh edildiği bilgisi kaynaklarda bulunmaktadır (Brockelmann, 1987, s.V-II /758).

Sîretü İbn İshâk'ın Farsça bir çevirisinin de bulunduğu iddia edilmektedir. Hicri VII. yüzyıl olarak tarihlendirilen bu çevirinin İran'ın Şiraz şehrinin valisi Ebu Bekir b. Sa'd b. Zengi'nin isteği üzerine hazırlandığı nakledilmektedir. Yapılan bu çeviriye ait dünyanın çeşitli yerlerinde birkaç nüsha bulunmaktadır (Hamidullah, 2012, s.59).

Kıftî, Zehebî, İbn Kesîr, İbnü'l-İmâd, İbn Hallikân ve Sehâvî gibi âlimler İbn Hişam'ın es-Sîretü'n Nebeviyye adlı eserini Hz. Muhammed'in hayatına yönelik kaleme alınmış en iyi siyer eseri olarak kabul ettikleri kaynaklarda geçmektedir (Fayda, 1999, s.XX/72; İbn Hişam, 2018, s.I/8). Es-Sîretü'n Nebeviyye isimli eserin ismi zikredilen müellifler tarafından en iyi siyer kitabı olarak kabul edilmesi zımnen İbn İshâk'ın siyeri için kullanılmış ifadeler olarak yorumlanabilir. Zira İbn Hişam kendisi bizzat eserini İbn İshâk'ın kitabından iktibasla oluşturduğunu ifade etmektedir. İbn Hişam'ın eseri için İbn İshâk'ın şerhi şeklinde bir isimlendirme daha doğru bir tanılandırma olarak görülebilir. İbn Hişam'ın eserine şerh yazan Huşeni bu durumu fark etmiş olacak ki kitabının ismini Şerhu Garibî İbn İshâk olarak kullanmayı uygun görmüştür (İbn Hişam, 2018, s.I/8).

İbn İshâk'ın kitabı üzerine birçok şerh ve muhtasar çalışması yapıldığı bilinmektedir. Eser aynı zamanda Ebu Muhammed Abdulaziz b. Muhammed b. Said El-Demirî El-Dirini, Ebu Nasr el-Feth b. Musa b. Muhammed Necmüddin el-Mağribî el-Hadravi(H.663), İbn-i Şehid (H.793) ismi ile tanınan Ebu Bekr Muhammedb. İbrahim b. Muhammed Nabülisi ve Ebu İshâk Telemsani gibi isimler tarafından nazım şeklinde yazılmıştır (İbn Hişam, 2018, s.I/20).

3.1.2. Kitabu'l- Hulefâ

İbn İshâk'ın kaynaklarda geçen bir diğer kitabı Kitabu'l- Hulefâ adlı eseridir. Bu kitabı İbn Nedim'in ifadesiyle ondan Abdullah b. Said el-Umevi nakletmektedir (İbn Nedim, 2019, s.292). Eser kaynaklarda Ahbâru'l-Hülefâ ve Târihu'l- Hülefâ olarak da isimlendirilmektedir (Fayda, 1999, s.XX/95). Ancak bu eseri müstakil bir kitap olmaktan ziyade İbn İshâk'ın genel tarih kitabından bir bölüm olarak sayanlar da bulunmaktadır (Öz, 2008, s.252). Eser yazılmış diğer tarih kitapları içerisinde İbn İshâk'ın rivayetleri olarak aktarılmış görünmektedir. Rivayetlerin içeriğine bakıldığında bu eserde fetihler ve fetihlerin tarihleri ele alınmıştır. Taberi'ye ait olan tarih kitabında özellikle dört halife dönemini anlatan kısımlarda İbn İshâk'ın adı birçok defa ravi olarak geçmektedir. Ayrıca Hz. Osman döneminde ona karşı yapılan ayaklanma ile ilgili rivayetleri de derlediği izlenimi vermektedir (Horovitz, 2019, s.185). Öz'ün ifadesiyle bu bölümde İbn İshâk, olayların ayrıntılarını anlatmadan, konuları kronolojik bir özet olarak sunmakla yetinmiştir (Öz, 2008, s.253).

3.1.3. Kitabu'l-Mübtede (el-Mebde ve Kasasu'l-Enbiya)

Brockelmann bu eserin kaynaklarda Mübtedeu'l-Halk olarak da isimlendirildiğini ifade etmektedir. Ayrıca İbn İshâk'ın siyer konularını ihtiva eden iki eser yazdığını, bunlardan birinin Kitabu'l-Mübtede olduğunu, bu kitapta içerik olarak Hz. Peygamber'in hicrete kadar olan olaylarının yazıldığını nakletmektedir (Brockelmann, 1987, s.V-II/758).

3.1.4. Kitabu'l-Fütûh

İbn İshâk'a kaynaklarda isnat edilen bir diğer eser de Kitabu'l-Fütûh adlı çalışmadır. Ancak bu eserde müstakil olarak elde bulunmamaktadır. Öz'e göre bu eser müstakil bir çalışma olmayıp, İbn İshâk'ın Kitabu'l-Hülefâ ya da Târihu'l- Hülefâ olarak bilinen kaynağın bir bölümünden meydana geldiği yönündedir (Öz, 2008, s.253). Bu eserin Vakıdı'ye ait olan Futih, Mısır, arz-ı Rebiâ kitaplarının kaynağını oluşturduğu da ifade edilmektedir (Şulul, 1996, s.53). Vakıdı'nin aktardığı dışında, kitabın içeriği hakkında bilgiye ise diğer kaynaklarda "kâle İbn İshâk" şeklinde rivayet edilen bölümlerde rastlanmaktadır (Öz, 2008, s.254).

3.2. İbn İshâk'ın Eserlerinde Kullandığı Metot

İslam tarihi araştırmalarında asıl önemli unsurların neler olduğu ve nasıl belirlendiği araştırmacı tarafından mı yoksa araştırılan konunun içeriğinden mi meydana geldiği sorunu ele alınmalıdır (Bauer, 2019, s.15-16). Müellifin naklettiği rivayetler üzerinden yapılan yorumlara bakıldığında çoğu zaman eleştirilerin araştırmacının bakış açısından kaynaklandığı görülmektedir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı İbn İshâk'ın metodunu araştırırken ön kabullerden ziyade müellifin kendi içinde bulunduğu dönemin ve toplumun kabulleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılmalıdır. İbn İshâk'a isnat edilen haberler incelendiğinde, hocalarından öğrendiği rivayetleri, elde ettiği belge ve şiirleri bir araya getirip Hz. Peygamber'in hayatını yazarların ilki olmasa da diğer peygamberleri de işin içine katarak daha kapsamlı bir vahiy tarihi meydana getirerek alanında bir ilki gerçekleştiren kişi olduğu söylenebilir. (Horovitz, 2019, s.185).

İbn İshâk'ın haber araştırmada en fazla kullandığı metot sorular sormaktır. Örnek vermek gerekirse Habeşistan'da Hz. Peygamber hakkında bazı şeyler duyan bir grup Hristiyan Mekke'ye gelip Hz. Muhammed ile konuştuktan sonra Müslüman olduklarının anlatıldığı pasajın devamında

onların Necran Hristiyanları da olabileceğini kaydeden İbn İshâk, “Allah bilir” ifadesini kullandıktan sonra, “Bundan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler (içinde öyleleri vardır ki) buna da iman ederler. Onlara Kur’an okunduğu zaman, “Ona iman ettik, şüphesiz o rabbimizden gelmiş gerçeğin kendisidir. Esasen biz bundan önce de rabbimize boyun eğmiştik” derler.” (Kasas, 28/52-53)” bu ayetlerin gelen heyet hakkında indirildiğini zikretmektedir Ancak devamında rivayette gelen heyetin kimler olduğundan emin olmayan İbn İshâk konuyu İbn Şihab ez-Zühri’ye sorarak gerçeğe ulaşmaya çalışmıştır (İbn Hişam, 1955, s.I/392). Meselelere tek taraflı yaklaşarak rivayet etmek yerine İbn İshâk’ın, karşıt haberlere de yer verdiği ifade edilmektedir (Öz, 2008, s.224). Daha önce örnekleri verildiği gibi Tevrat ve İncil’den doğrudan haberler aktarmaktan kaçınmadığı için Medine’deki hadisçilerden ayrıldığı söylenebilir (Fayda, 1999, s.XX/95).

İbn İshâk’ın eserinde göze çarpan bir diğer husus konuları anlatırken parça parça hadisleri birbirleriyle ilişkilendirerek anlatımda bir bütünlük sağladığı, kimi zaman da bu kısımlara gerek ayet ekleyerek gerekse kendi yorumlarını kattığı görülmektedir (İbn İshâk, 2012, s.74-76). Konu bağlamında ayetleri çok kullanan İbn İshâk’ın, bundan dolayı daha sonra yazılan esbab-ı nüzul ile ilgili eserlerde ondan yapılmış rivayetler bir hayli fazladır. Eserinde kaydettiği ayetlerin birçoğunu tefsir etmesinden dolayı İbn İshâk’ın ilk müfessirlerden olduğu da söylenebilir (Öz, 2008, s.263).

İbn İshâk olayı anlatırken bazen rivayet zincirini eksiksiz söylerken bazen de aradaki ravileri komple kaldırarak hadisin müntehası denilen en üst raviden başlayarak aktarmaktadır (Hamidullah, 2012, s.53). Cerh ve ta’dil yapan muhaddisler çoğu zaman İbn İshâk konusunda ihtilaf yaşamışlardır. Hadis imamlarından bazıları, “sika değil”, kavî değil” ve “yalancı” gibi olumsuz tabirler kullanırken, bir kısmının da onun için, “sika” tabirini kullandığı görülmektedir (Öz, 2017, s.47). İsnat zincirini göz ardı etmesinden ötürü bazı muhaddisler tarafından eleştirilmiştir. Hadisçilerin tedlis yaptığını söyledikleri İbn İshâk, bu konuda bolca eleştiriye tabi tutulmuştur. Bundan dolayı hadis âlimlerinin İbn İshâk’a yaptıkları en büyük eleştirilerden biri onun hadisini kullandığı ravi ve şeyhin ismini zikretmeden ilk ravinin adıyla aktarmasıdır. Anlaşıldığı kadarıyla İbn İshâk’ın böyle yapması konuyu hadis olarak aktarmanın farklı, tarihi bir olay örgüsü olarak aktarmanın farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Fayda, 1999, s.XX/94). Rivayetlerini konunun bağlamına göre ayet, şiir ve kendi yorumunu eklemek suretiyle yazdığı görülmektedir. Kronolojik bir anlatım tercih etmekle birlikte zaman zaman bu üslubun dışına çıktığı da görülmüştür.

İbn İshâk rivayetleri aktarırken eserine aldığı haberler arasında tam olarak ayırım yapamadığı durumlarda elindeki bilgilerin arasında tercihte bulunmadan tarafsız olarak nakletmiştir. Bir örnek vermek gerekirse genel kabule göre Hz. Peygamber’in babası, annesi ona hamileyken vefat etmiştir. Ancak müellif hem bu bilgiyi kullanmış hem de diğeri kadar meşhur olmayan, Hz. Peygamber’in babası vefat ettiğinde onun sekiz ay yirmi günlük bir çocuk olduğu rivayetini de kullanarak, “doğrusunu Allah bilir” diyerek aktarmıştır (İbn İshâk, 2012, s.93). İbn İshâk’ın haberleri naklederken birbirine zıt ifadeleri eserinde arka arkaya zikretmiştir. Örneğin boykot yıllarından bahseden rivayetlerin birincisinde Haşimoğullarına karşı Kureyşlilerin yaptığı anlaşmanın sayfalarındaki Allah’ın adıyla ilgili ne kadar sözcük varsa kurt tarafından yendiği “zulüm, akrabadan alakayı kesme, iftira ifade eden” gibi sözcüklerin ise kaldığı rivayet edilmektedir (İbn İshâk, 2012 s.224). Hemen arkasından gelen boykot yılları ile ilgili diğer rivayette ise tersi bir durum söz konusudur. İkinci rivayette ise sayfadaki, “Bismikellahümme” dışındaki bölümün kurtçuk tarafından yendiğini ifade etmektedir (İbn İshâk, 2012, s.229).

3.2.1. Tarihleri İfade Etmesi/ Kronoloji Kullanımı

Hiz. Peygamber'in risaletinden önce Araplar arasında geçerli ve sistemli bir tarih yapısı bulunmadığı bilinmektedir. Risalet öncesi ve sonrasında Araplar kendisi için önemli olan olayları milat olarak kullanmıştır (Şulul, 2003, s.58). Tarihler gün, ay, yıl şeklinde günümüzdeki gibi açıkça zikredilmediğinden, dönemin meşhur olaylarıyla bağlantı kurularak nakledilmesi dönemin eserleri için kullanılan bir yöntemdir. İbn İshâk'ın da bu usulü kullanarak tarihlendirme yaptığı aynı şekilde belirli ve önemli olayları ilişkilendirerek tarihi aktarmaya çalıştığı görülmektedir. Her ne kadar İbn İshâk kronoloji içeren bilgileri ay, gün, yıl şeklinde kesin bir tarihlendirme yapmadan nakletsede de eserlerindeki bu içeriğe sahip rivayetler Hiz. Peygamber dönemini zamansal olarak anlamak adına günümüz için büyük bir öneme sahiptir (Apaydın, 2018, s.69). İbn İshâk'ın eserinde, Hiz. Muhammed'in risalet öncesi ve sonrasında hayatını anlatırken de genellikle kronolojik bir sırayı takip ettiği söylenebilir. Haberleri naklederken sırasıyla ilkin cahiliye dönemine ait olayları, Hiz. Peygamber'in doğumundan önceki süreci, çocukluğundan risalet dönemine kadar yaşananları, risaletin Mekke devri sonrasında da hicreti ve Medine'de yaşanan olayları kaydetmiştir (Eser, 2021, s.102). Ancak İbn İshâk bazen bu tarihi sıralamanın içerisine daha sonra yaşanmış bir olayı eklediği de görülebilmektedir. Hiz. Peygamber'in annesi ve dedesinin vefatından bahsettiği bölümün arasına daha sonra Hiz. Ömer'in hilafeti döneminde yaşanmış bir hadiseyi eklediği örnekler de bulunmaktadır (İbn İshâk, 2012, s.116).

Kronolojik ifadeleri kullanırken daha önce ifade edildiği üzere risalet döneminden bahsettiği gibi naklettiği haberlerde tarih olarak dünyanın ilk ne zaman yaratıldığından da bahseder. Kâbe'nin dünya yaratılmadan iki bin yıl önce yaratıldığını sonrasında dünyanın ondan yayılıp döşendiğini ifade etmiştir (İbn İshâk, 2012, s.247) Örneğin Ebu Talib'in ölümünü anlatırken seksen yaşındayken vefat ettiği, Hiz. Peygamber'in de o zamanlar sekiz yaşında olduğu ifade edilmektedir (İbn İshâk, 2012, s.115).

İbn İshâk tarihi bilgi içeren başka bir rivayette Bedir savaşının Ramazanın on yedisinde Cuma günü meydana geldiğini söylemiştir. Daha sonra günün önemine binaen konuyu Kadir Gecesi ile ilişkilendirerek diğer rivayetleri de aktarmıştır (İbn İshâk, 2012, s.188-189). İbn İshâk belirli olayları temel alarak tarihlendirme yaptığı rivayetlerden biride Hiz. Peygamber'in Kâbe'nin yapımı sırasında otuz beş yaşında olduğu, Kâbe'nin yapımından beş yıl sonra ise vahyin gelmeye başladığı, dolayısıyla Hiz. Muhammed'in ilk vahyi kırk yaşındayken aldığını söylemiştir. Devamında Hiz. Peygamberin Mekke'de 13 yıl kaldığını sonra Medine'ye hicret ettiğini naklederek bir nevi hicret öncesi kısa bir risalet kronolojisi de sunmuştur (İbn İshâk, 2012, s.163).

Müellif tarihi bir olayı aktarırken zaman konusunda emin değil ise bunu rivayetinde belirtmiştir. Hums düşüncesinin Kâbe inşa edilmeden önce mi yoksa inşa edildikten sonra mı ortaya çıktığından emin olamayınca bunu rivayet içinde belirtmiştir (İbn İshâk, 2012, s.154).

İbn İshâk'ın tarihlendirme yaparken bazen konuyla ilgili olayları beraber okuyarak bir sonuca ulaşmaya çalıştığı görülmektedir. Kitabında ilk vahyin ne zaman indiği ile ilgili bölümde ayetlerden yararlanılmış ve bu şekilde tarihi tespit etmeye çalışmıştır. Aynı bölümün devamında vahyin inişi ile alakalı ayrıntılı başka rivayetler bulunmakla birlikte buradaki haberlerin ravileri arasında İbn İshâk'ın adı geçmemektedir (İbn İshâk, 2012, s.188-189).

Sonuç olarak İbn İshâk tarihlendirme yaparken günümüzdeki şekliyle kronoloji çıkaracak ortam ve şartlara sahip değildir. Ancak o dönemin şartlarında elinde bulunan verileri kullanarak birtakım tarihi sonuçlara varmaya çalışmıştır.

3.2.2. Ayet Kullanımı ve Tefsir

İslami ilimler içerisinde tefsir ve siyer arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır. Tabir caizse Kur'an'ı Kerim dinin teorik kısmını ifade ederken Hz. Peygamber'in hayatı onun pratiğe yansımış halidir. Dini bilginin bu iki unsuru birbiriyle sürekli iç içe olduğundan dolayı İbn İshâk'ın da gerek Sîresinde gerekse diğer kendisinden yapılan rivayetlerde sıklıkla ayetleri kullandığı görülmektedir. Konunun genişliğini ifade etmek bağlamında sadece eserinde geçen ayetleri ve tefsiri konu edinen müstakil bir tez çalışması olan Magomet Batchaev'in yaptığı, "Sîret-i İbn İshâk'ın metninde Tefsir Rivâyetleri" adlı çalışmayı tekrar hatırlatmak gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde çok detaylara girmeden İbn İshâk'ın eserinde Hz. Peygamber'in tefsir rivayetlerini, ayetleri nasıl aktardığı ve tefsir yaparken kendi metodu kitabı bağlamında bazı örnekler üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır.

Kur'an'ın indiği ortamı bilmek veya konu hakkında Hz. Peygamber'in yaptığı açıklamaları bilmek, ayetleri anlamlandırmada büyük kolaylık sağlamaktadır. İbn İshâk'ın eseri isminden de anlaşılacağı üzere sıradan bir tarih kitabı değildir. Allah'ın Peygamberinin hayatını bize aktaran elde bulunan ilk tarihi eser olması hasebiyle yirmi üç yıllık risalet sürecinde tedricen inen ayetler hakkında da önemli ve ayrıntılı örnekler içermektedir. Bundan dolayı İbn İshâk'ın eseri için "tarihi tefsir" ifadesi kullanılmıştır. (Batchaev, 2013, s.12.) İslam Tarihi açısından bakıldığında ilk dönemlerde ilimlerin tasnif edilmeden aktarıldığı, Zühri, İbn İshâk gibi âlimlerin de bazen karşımıza bir muhaddis bazen müfessir bazen de bir belagat hocası olarak çıkabildiği görülmektedir.

İbn İshâk sebab-i nuzül türüne örnek olabilecek birçok haberi ilgili ayetlerle birlikte rivayet etmiştir. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber döneminde yaşayan Müslüman olsun olmasın kişi isimleri birkaç istisna dışında açıkça geçmemektedir. İbn İshâk bazen anlatılan olay bağlamında ayeti vererek ayette bahsedilen kişilik tipini, "...falan hakkında inmiştir" diyerek açıkça zikretmektedir. Örneğin Kalem suresi 15. ayette, "*Ona ayetlerimiz okunduğu zaman: Eskilerin masalları, der.*" şeklinde sözler sarf eden kişinin Nadr b. Haris olduğunu, onun hakkında Kur'an'da sekiz ayet nazil olduğunu ifade etmektedir (İbn Hişam, 2018, s.I/379). İbn İshâk bir başka rivayette Alak suresi 9-19. ayetlerinin Ebu Cehil hakkında indiğini söylemiştir (İbn Hişam, 2018, s. I/397).

İbn İshâk'ın ayetleri naklederken yaptığı bir diğer uygulama, konuyla ilgili Hz. Peygamber'in yaptığı açıklamalar var ise onları da nakletmektir. İlk tefsir örnekleri olarak nitelenebilecek bu ifadeler de yine eserde sıklıkla görülmektedir. İbn İshâk'ın usulüne misal oluşturması açısından yapılan tefsir örneklerinden ilginç bulunanlardan biri olan ruh meselesi hakkındaki Hz. Peygamber'in yorumunu burada nakletmek gerekmektedir. Ancak öncesinde konunun geçtiği rivayet özetlenecek olursa Kureyşliler Nadr b. Haris ve Ukbe b. Muayt'ı Medine'deki Yahudi hahamlara Hz. Peygamber hakkında bilgi toplamak için gönderdiler. Hahamlar gelen bu iki kişiden, Hz. Muhammed'e üç soru yöneltmelerini istediler. Hahamların sorularının ilki yurtlarından çıkan gençler (Ashabi Kehf) ikincisi dünyanın doğusunu ve batısını dolaşan adam ve üçüncüsü de ruh nedir şeklindedir. İbn İshâk rivayeti naklederken ilk iki soruya Kehf suresindeki ilgili ayetlerle cevap vermiş ve arkasından kısa da olsa ayetleri kendisi açıklamıştır (İbn Hişam, 2018, s. I/381-390; İbn İshâk, 2012, s.269). Ruh ile ilgili soruya ise İbn İshâk bir yorum yapmamış Hz. Peygamber de Mekke'de İsra suresinin "*Sana ruhtan soruyorlar, de ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Size de ancak az ilim verilmiştir.*" 85. ayetti ile cevap vermiş burada başka bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak devamında İbn İshâk bu bölümün altına Medine dönemine ait konu bütünlüğünü sağlayacak ve meseleye açıklık getirecek Hz. Peygamber'in yaptığı bir yorumu İbn Abbas'tan naklederek buraya eklemiştir. Medine'ye hicretten sonra Yahudi hahamlar Hz. Peygambere gelerek şöyle bir soru

yönelmişler, “*Ey Muhammed! Size ancak az ilim verildi, sözü ile bizi mi kast ediyorsun yoksa kendi kavmini mi?*” Hz. Peygamber’de her ikisini de kast ettiğini ifade etmiştir. Hahamlar bu sefer de “*sen sana gelenle bize Tevrat’ın verildiğini onun içerisinde her şeyin açıklanmış olduğunu okumaktasın.*” ifadelerini dile getirmişlerdir. Rivayetin bu bölümünde Hz. Peygamber’in zikredilen ayetle ilgili veciz açıklamaları yer almaktadır. Hz. Peygamber, “*o Allah’ın ilminde azdır, sizin yanınızdaki ise eğer onu yerine getirirseniz, size yetecek kadar vardır.*” açıklamasını yapmıştır (İbn Hişam, 2018, s.I/392). İbn İshâk’taki bu rivayetten yola çıkarak ayetler bir bütün olarak ele alındığında, ruh ile ilgili ilginç bir yoruma kapı açarak ruhtan kastın indirilen vahiyler olduğu varsayılabilir. Zira rivayetin devamında İbn İshâk Allah’ın ilmine kıyasla Tevrat’taki bilgilerin az olduğunu nakletmektedir (İbn İshâk, 2012, 269).

3.2.3. Şiir Kullanımı

İbn İshâk’ın eserinde kullandığı metot bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer husus, rivayetlerin de kullandığı şiirlerdir. Edebiyatının çeşitli şiir örnekleriyle şekillendiği bir toplumda, şiirin bolca kullanılması yadırganacak bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Nesir halinde yazılmış metinlerin arasına şiirler serpiştirmek Arapların sıklıkla uyguladıkları bir metot olarak aktarılmaktadır. İbn İshâk’ın şiirleri naklederken rivayet hakkında inceleme yapmadığı, haberin sahilliğine dikkat etmediği söylenmektedir. Ayrıca anlattığı kıssayı süslemeye ve rivayete şahitlik etmesi onun bu şiirleri kullanması için yeterli nedenler olarak zikredilmiştir. İbn İshâk’ın kullandığı şiirler için bu ifadeler kullanılsa da onun Medine dönemi ile ilgili naklettiği şiirlerin sahil olmadığını iddia edecek bir nedenin olmadığı da yine belirtilmektedir (Horovitz, 2019, s.183). Horovitz’in İbn İshâk’ın şiir kullanımında, sahilliği aramadığını ve anlatımı süslediği için kullandığını söylemesi doğru bir tespit olarak görünmemektedir (Horovitz, 2019, s.183). Ancak yazar, İbn İshâk’ın şiirleri rivayet ederken Hz. Peygamber’in düşmanlarının söylediklerini bile kayıt altına alıp eserinde kullanmasından dolayı, üst düzey bir tarafsızlık gösterdiğini de kabul etmektedir (Horovitz, 2019, s.184). İbn İshâk’ın çekinmeden Müslümanları yeren, müşrikleri öven şiirleri kitabına alması, bu tutumun onun objektif bir şekilde rivayetleri aktarma anlayışından kaynaklandığı söylenmekle birlikte, bazen de rivayetine delil olarak kullandığı iddia edilmektedir (Öz, 2008, s.264). Rivayetlerinde kullandığı şiirler, onu diğer tarih yazarlarından ayırmış ancak derleyici bir usulle doğruluğuna ve yanlılığına bakmadan şiirleri kullanması gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde bu konuda tenkit edilmesine sebep olmuştur (Eser, 2021, s.112; Fayda, 199, s.95-96).

İbn Hişam, İbn İshâk’ın rivayetlerini kullanırken doğru bulmadığı şiirleri kitabına almadığını söylemektedir (İbn Hişam, 2018, s.I/36). İbn İshâk’ın siyerindeki şiirlerde geçen garip kelimeleri açıklamak için İbn Hişam’ın Kitâb fi şerhi mâ vaқа ‘a fi eş‘ari’s-Siyer mine’l-ğarîb adlı bir risale kaleme aldığı ileri sürülmektedir (Fayda, 1999, s.XX/73).

Şiir kullanımı ile ilgili bir diğer husus da İbn İshâk’ın eserine aldığı şiirlerin birçoğunun Hz. Peygamber’in aile fertlerinin ağzından nakledilmiş olmasıdır. Özellikle Hz. Peygamber’in dedesi Abdulmüttalib ve amcası Ebu Talib’in ağzından nakledilmiş şiirler bir hayli yer tutmaktadır. İbn İshâk kullandığı bu şiirlerdeki bazı ifadelerde adeta Hz. Peygamber’in amcası ve dedesi onun risaletini bekleyen ve ona inanan kişiler olarak lanse edilmiştir (İbn İshâk, 2012, s.78-88- 110-113- 119-126-208-209).

3.2.4. Rivayetlerinde Tercih Ettiği Birtakım İfadeler

İbn İshâk'ın rivayetlerindeki objektiflik ve doğru haberleri aktarması noktasındaki hassasiyetini gösteren delillerden bazıları da kullandığı ifadelerde de kendini göstermektedir. Bu bölümde ifadelerden bir kısmına yer verilmeye çalışılmıştır.

1- حَدَّثَ Bana anlatıldı/ يقال Denilir/ روي Rivayet edildi: İbn İshâk bu lafızları ravi isimlerini açıkça söylemediği ya da rivayet hakkını elde edemediği kaynaklardan yaptığı haber nakilleri için kullandığı ifade edilmiştir. (İbn Hişam, 1955, s.I/480; Öz, 2008, s.275). İbn İshâk ruh ile ilgili bölümde İbn Abbas'tan nakledilen haberi doğrudan İbn Abbas'tan aktarmamakta, “ حَدَّثَ bana anlatıldığına göre ” lafzını kullanarak haberleri naklederken ki inceliğini göstermektedir (İbn Hişam, 1955, s.I/308).

2- زعم بعض (bazı insanlar iddia etti)/ زعم اكثر الناس (iddia ettiler)/ زعموا (iddia etti) / زعم (insanların çoğu iddia etti) الناس (insanların çoğu iddia etti) **فِيمَا يَزْعُمُ (iddiasına göre):** İbn İshâk'ın rivayetleri içerisinde kullandığı bu lafızlar onun rivayetleri aktarmadaki hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. (İbn Hişam, 1955, s.I/81; Horovitz, 2019, s.185; Öz, 2008, s.275)

3- اللَّهُ أَعْلَمُ (Allah daha iyi bilir) İbn İshâk'ın bu lafızları kullandığı rivayetler konusunda bir takım görüşler belirtilmiştir. Bu ibareler rivayeti araştırma yapmadan kullanmadığına dair delil olabileceği gibi zıt rivayetleri aktardıktan sonra haberlerin doğruluğu konusunda aralarında seçim yapmadığı durumlarda kullanmış olduğu da öne sürülmüştür (Öz, 2008, s.278). İbn İshâk Zülkarney ile ilgili bir bilgiyi Hz. Peygamberden rivayetle aktardıktan sonra bilginin kesinliği konusunda emin olamayınca rivayetin devamında, “Allah daha iyi bilir. Resulullah bunu söyledi mi söylemedi mi eğer bu ifade peygambere ait ise doğrudur” diyerek konudaki hassasiyetini kanıtlamıştır (İbn Hişam, 1955, s.I/308).

4- فِيمَا ذُكِرَ لِي (Bana anlatıldığına göre) Rivayetlerine bakıldığında İbn İshâk'ın bu ifadeyi bir konu hakkında güvenilirlik açısından farklı varyantlar varsa ya da sened zincirini ve ravileri zikretmemişse bu şekilde kullandığı dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber'in hastalığının nasıl başladığını anlattığı bölümde kullandığı ilk rivayette ilgili ibareyi kullanmış ancak ravi isimlerini zikretmemiştir. Hemen arkasından gelen rivayette, konu içeriği öncekiyle birtakım farklılıklar gösterse de içerik olarak benzer bir muhtevaya sahiptir ancak burada ravilerin isimlerini açıkça saydığı için yukarıda kullandığı meçhul ifadeyi kullanmadığı görülmektedir (İbn Hişam, 1955, s.II/642). İbn İshâk'ın kullandığı bu tabir daha sonra onun eserini bize ulaştıran İbn Hişam tarafından da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (İbn Hişam, 1955, s.I/323).

3.2.5. Kitâbü'l-Meğazi'de Kullandığı Üslup

İbn İshâk'ın Meğazi eseri yazım dili olarak incelendiğinde, genellikle yalın ve anlaşılır bir dille kaleme alındığı görülmektedir. Müellif rivayetleri naklederken yöntem olarak bazen özet halinde sunmuş bazen ise konuyu ayrıntılı olarak bildirmiştir.

İbn İshâk'ın üslubuyla ilgili en öne çıkan başarılarından biride Kur'an metniyle Hz. Peygamber'in siresindeki mühim hadiseleri bir araya getirerek iki metin arasında mükemmel bir bağ kurmuş olmasıdır (Bobzin, 2021, s.78). Papazlar Kıssası başlığında Hz. Muhammed'in, Ehl-i Kitap'tan olanlar tarafından peygamber olarak gönderileceğini biliniyor olmasını naklettikten sonra Araf suresindeki ilgili ayetleri vererek konuyu pekiştirmeye çalışmıştır. İbn İshâk konuyla ilgili rivayetleri ve ayetleri verdikten sonra rivayetleri yorumlaya çalışmıştır. Risalet öncesi Arapları kast

ederek okur-yazar bir topluluk olmadıklarını peygamber, cennet, cehennem ve öldükten sonra haşr gibi konular hakkında Ehl-i Kitap'tan edindikleri malumat kadar bilgi sahibi olduklarını kendi ifadeleriyle yorumlamıştır (İbn İshâk, 2012, s.134-135).

İbn İshâk'ın eserinde kullandığı yöntemlerden biri de naklettiği rivayetlerde manası bilinmeyen, anlaşılamayan kelimelerin anlamlarını açıklamaya çalışmasıdır. Örneğin Necaşi hakkında naklettiği rivayette onun isminin “mashama” olduğunu arkasından bu ismin Arapça karşılığının atiyye şeklinde geçtiğini söylemektedir. Yaptığı açıklamada Necaşi isminin özel isim olmadığını Kisra ve Herakl gibi krallar için kullanılan bir unvan olduğunu ifade ederek kelimeye bir açıklık getirmiştir (İbn İshâk, 2012, s.286).

İbn İshâk'ın rivayetlerinde gerek risalet öncesi gerekse risalet sonrasıyla ilgili tarihi süreç içerisinde bazı ilklerden bahsettiği görülmektedir. Hz. İsmail'in soyundan gelip ilk defa taşlara tapan kimse, İslam tarihinde dökülen ilk kan, Kur'an'ı açıktan okuyan ilk kişi gibi birçok misal geçmektedir. Örneğin İslam Tarihinde dökülen ilk kanın Müslümanlardan bir grubun müşriklerle karşılaşmasından sonra çıkan tartışmada Sa'd b. Ebi Vakkas'ın müşrik birinin başına deve kemiği ile vurup başını yaralaması olarak zikretmiştir (İbn Hişam, 2018, s.119; İbn İshâk, 2012, s.206).

İbn İshâk genellikle rivayetleri naklederken olay örgüsünü bir bütünlük içinde sunmuştur. Böyle naklettiği rivayetlerden bir tanesi Hz. Ömer'in Müslüman olma hadisesidir. Bu bölümde Hz. Ömer'in Müslümanlığı tercih etmeden önce yaptığı bir takım rivayetler nakledildikten sonra İslam'ı tercih etme süreci ayrıntılı ve bir bütünlük içinde açıklanmıştır (İbn İshâk, 2012, s.243-249).

Derleyici bir tarih anlayışı benimseyen İbn İshâk, aynı konu hakkında birbirinden farklı rivayetleri genellikle aralarında herhangi bir ayırım ve tercih yapmadan naklederek İbn Hişam ve Vakıdî'nin tam tersi bir anlayış benimsemiştir (Öz, 2008, s.278). Ancak İbn İshâk gerekli gördüğü yerlerde eleştiriden, tartışmadan kaçınmadığı ve doğru olduğunu düşündüğü şekliyle haberi nakletmeye çalıştığı da dikkat çekmektedir. Haceru'l-Esved'in yerine konmasının Hz. Peygamber tarafından değil de dedesi Abdulmuttalib tarafından konduğunu söyleyen Abdurrahman el-Arec'i, “hadi oradan” diyerek tersleyerek rivayeti bugün bilinen haliyle nakletmiştir (İbn İshâk, 2012, s.163).

Müellifin eserinde birçok konuyla ilgili farklı ve zengin bilgilere ulaşmak mümkündür. İbn İshâk'ın rivayetlerinde çeşitli konularda birçok kişinin isminin geçtiği belirli gruplar halinde tasnif edilmiş liste bilgilerine ulaşılabilir. Müslüman olan muhacirlerin isim listesi, Habeşistan'a hicret eden gruptakilerin isim listeleri bunlardan bazılarıdır (İbn İshâk, 2012, s.238-240/202-203). Hz. Peygamber'in kendilerine Kur'an okuyup İslam'ı anlattıktan sonra Müslüman olanların isimlerini uzun bir liste halinde nakletmektedir. Rivayetin hemen devamında davete karşı çıkan Hz. Peygamber'e açıkça düşmanlık edenlerin isimlerini bir liste halinde sunmaktadır (İbn İshâk, 2012, s.202-203). Mekke'de Müslüman oldukları için çeşitli işkenceler gören Müslümanların isimlerini ayrıntılı olarak zikrettikten sonra ne tür eziyetler gördükleri, işkencenin kimler tarafından yapıldığı, işkenceye uğrayanların kimler tarafından kurtarıldığı ayrıntılı olarak anlatılmıştır (İbn İshâk, 2012, s.254-261).

İbn İshâk'ın siresinde esatir olarak ifade edilen mitolojik içerikli bazı rivayetlere de rastlanmaktadır. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde yaşandığı rivayet edilen ilk hadisede yapılan bir kazı esnasında başındaki kan durmayan bir adama rastlanmıştır. Adamın elinde “Rabbim Allah'tır” ibaresi bulunan bir yüzük takmaktadır. Onu bulanlar, elini başının üzerine koyduğunda kanın kesildiğini, elini kaldırıncaya kanın akmaya devam ettiğini Hz. Ömer'e bir mektupla bildirmişler. Hz. Ömer mektuba cevaben adamı bulunduğu durum üzerine bırakmalarını söylemiştir (İbn İshâk, 2012, s.115). Başka bir rivayette ise Tuster'in fethi sırasında divanın yanında bir Mushaf ve ölmüş bir

adamın bulunmasından bahsetmektedir. Buldukları kitabı Hz. Ömer'e götürmüşler. Hz. Ömer Ka'b'ı çağırarak bulunan kitabı Arapça'ya çevirmesini istemiştir. Bulunan kitabı ilk okuyan kişinin Ebu'l-Aliye olduğundan bahsettikten sonra içinde ne var diye sorduklarından bahsetmiştir. Ebu'l-Aliye de cevaben içinde, yaşadıklarınız, işleriniz ve gelecekte olacak şeyler demiştir. Bulunan adama ne olduğunu sorduklarında, gündüz vakti on üç mezar kazdıklarını gece mezarlardan birine gömdükleri daha sonra insanlar onu bulamasınlar diye kabirlerin yüzeyini düzlediklerini söylemiştir. O adamdan ne beklediklerini sorduklarında Ebu'l-Aliye onun divanıyla çıkınca yağmur istediklerinde yağmurun yağdığını anlatmıştır. Adının Danyal olduğunu sadece birkaç tel saçının döküldüğünü, zira peygamberlerin çürümediklerini ve yırtıcı hayvanların onları yemediğini ifade etmiştir (İbn İshâk, 2012, s.116).

Kitabın içeriğine bakıldığında göze çarpan hususlardan biri de İbn İshâk'ın bazı konularda detaylı bir şekilde sayıları kullanmasıdır. Meğazî eserinin beşinci bölümünde Bedir savaşına katılanların, savaşta şehit olanların sayılarını zikretmektedir. Bedir'e üç yüz on dört kişinin katıldığını Muhacir ve Ensar'dan seksen üç, Evs kabilesinden altmış bir, Hazreç kabilesinden yüz yetmiş erkek toplamda üç yüz on dört kişinin kaldığından bahsetmektedir (İbn İshâk, 2012,403). Kur'an'ın 53. Suresinin Necm suresi olduğunu ifade etmiştir (İbn İshâk, 2012, 204).

Eserde göze çarpan bir diğer husus ayrıntılı soy/nesep bilgisi vermesidir. İbn İshâk'ın nesep konusunda yetkin bir çevrede yetiştiği kendisinin de bu konuda bir nesep âlimi olduğundan daha önce bahsedilmiştir. Müellif eserin birçok yerinde bazı isimlerin ayrıntılı olarak nesep bilgilerini saymıştır. (İbn Hişam, 2018, s.137-169). Meğazi'ye Hz. Peygamber'in Hz. Âdem'e kadar olan atalarını sayarak onun soy şeceresiyle başlamıştır (İbn İshâk, 2012, s.65).

3.3. İbn İshâk'a Yapılan Övgüler

İbn İshak'ın hocaları arasında İbn Şihâb ez-Zührî'nin özel bir yeri olduğu bilinmektedir. İbn Şihâb ez-Zührî İbn İshak'ın en önemli kaynağıdır. Ancak İbn Şihâb ez-Zührî de İbn İshak'tan meğazi ile ilgili haberleri aldığından dolayı aralarında hoca öğrenci ilişkisinin karşılıklı olduğu da söylenebilir (Öz, 2008, s.242). İbn Şihâb ez-Zührî'ye göre İbn İshâk'ın yeri diğer öğrencilerden farklı olacak ki onun için, "Meğazi ilmini öğrenmek isteyen İbn İshâk'a gitsin." demiştir (Hamidullah, 2012, s.43). İsmi İbn İshak'ın öğrencileri arasında geçen Şube b. Haccac'ın hocası için "sa'duk", "muhaddislerin emiri" gibi ifadeler kullandığı ileri sürülmektedir (Arslan, 2019, s.141).

Bağdadî eserinde onun, biyografiler, savaşlar, insanların günleri, ilk yaratılıştan bahseden haberler ve peygamberlerin kıssaları konusunda bir âlim olduğunu söylemektedir. Hatıb el-Bağdadî kitabını belirli bir isim sırasına göre yazmış ancak İbn İshâk ilgili bölümde şöyle bir açıklama yapma gereği duymuştur;" Gerek Medinet'üs-Selam (Bağdat) şehir halkından gerekse buraya sonradan gelenler içinde Muhammed isimliler arasından, İbn İshâk'tan daha yaşlısını, İslam'ı daha çok yaşayanı ve ölümü daha çok hatırlayanı görmedim. İşte bu nedenlerden ötürü kitabıma onun ismi ile başladım, diğerleriyle devam ettim. Bu sebepler olmasa idi, tercüme yapan âlimlerimizin bize çizmiş olduğu yoldan gider ilk önce Muhammed b. Ahmed'in tercümesiyle başlamamız uygun olurdu. Bizi ancak Allah korur ve yardım eder" (Bağdadi, 2002, s.II/ 7; Hamidullah, 2012, s. 46).

Zührî'nin talebeleri bir rivayet hakkında şüphe duyduklarında hocalarını tavsiyesiyle İbn İshâk'a başvurarak tereddütlerini gidermişlerdir (Hamidullah, 2012, s. 43).

Hz. Muhammed adlı eserini oluştururken genellikle İbn İshâk'ın rivayetlerini kaynak olarak kullanan Bobzın, İbn İshâk'ın Taberî, İbn Hişam gibi birçok müellif için önemli bir kaynak olduğunu ifade etmektedir (Bobzın, 2021, s.45). Yazar ilginç bir şekilde Hz. Peygamber'in hayatından

bahseden güvenilir kaynaklardan söz ederken birinci sırada İbn İshâk'ın siyerini zikretmekte sonra ikinci kaynak olarak Kuran'ı Kerim'i saymaktadır. Tabii burada ilk sıraya koyduğu İbn İshâk'ın eserini eleştirmekten de geri durmamıştır (Bobzin, 2021, s.39-40). İbn İshâk'ın rivayetlerinin İbn Hişam tarafından aktarılmasını bir sorun olarak gören yazar kitabın bu şekilde orijinal olarak kalmadığını öne sürer ve bu ilimle iştiğal eden başkalarının da eserin bölümleri üzerinde düzenlemeler yaptığı, bazılarının ayrıntılı bazılarının ise yüzeysel şekilde aktardığı alıntılar olarak ifade etmektedir (Bobzin, 2021, s.39). Ancak bugün İbn İshak'ın ilk talebeleri tarafından kaleme alınan eserlerinin tamamı olmasa da büyük bir çoğunluğunun el yazması olarak çeşitli kütüphanelerde bulunduğu bilinmektedir. İbn Hişam üzerinden yapılan eleştiriye gelince daha önce ifade edildiği gibi İbn Hişam kendisi hangi rivayetleri almadığını eserinin giriş kısmında açıklamış ayrıca esere yaptığı açıklamalar ve eklemeleri de 'kale İbn Hişam' diyerek kendine ait ifadeleri vurgulamıştır. Elbette es- Siret-ü Nebeviyye'i oluştururken belirli yerleri çıkarmak yerine İbn Hişam kendi özgün kitabını oluştursa idi, İbn İshak'ın eserine de ekleme ve çıkarma yapmadan bize orijinal haliyle nakletseydi bugün rivayetleri mukayese açısından muhtemelen daha doğru ve sağlıklı sonuçlar alınabilirdi. Haliyle burada eserler nakledilirken rivayetler üzerinde yapılan kırpımları, yok saymaları doğru bulmadığımızı ifade etmemiz gerekmektedir.

3.4. İbn İshâk'a Yapılan Eleştiriler

İslam tarihi ile ilgilenenler tarafından sıklıkla rivayetleri kullanılan İbn İshâk'ın çeşitli yönlerden eleştirilere tabi tutulduğu görülmektedir.0 İbn İshâk'a en ağır ithamlardan bazıları onunla çağdaş olan İmam Malik b. Enes ve Hişam b. Urve tarafından yapılmıştır.

İbn İshâk ve İmam Malik'in arasının bozulması ile ilgili kaynaklarda farklı meseleler zikredilmiştir. Bunlardan ilki İbn İshâk İmam Malik'in Zü Asbah mevalisi olduğunu iddia ederken İmam Malik de tam tersine İbn İshâk'ın o kabileden olduğunu iddia etmesidir. İmam Mâlik'in İbn İshâk'ı, "Züasbah" mevalisinden sayması nesep olarak küçük görme manasına gelmektedir (Haliloğlu, 2020, s.130). İmam Malik'e yönelik söylediği "bana onun ilmimi arz edin zira ben onların ilminin baytarıyım" demesi hakareten ziyade İbn İshâk'ın alandaki yetkinliğini ifade etmek manasında ilmi bir tenkit olarak değerlendirilmiştir. Ancak İmam Malik burada tepkisini daha da sertleştirerek İbn İshâk'ı "deccallardan bir deccal" olarak tavsif etmiştir (Haliloğlu, 2020, s.130-131).

Bu ifadelerden dolayı ikili arasında bir tartışmanın başladığı söylenmiştir. İmam Malik Muvatta adlı kitabını yazınca İbn İshak'ın, "onu bana getirin parçalayayım" dediği bu sözleri İmam Malik'in kulağına gidince, "bu adam Yahudilerden rivayet eden bir deccal" ifadelerini kullandığı da iddia edilmektedir. Bu sözlü tartışmalardan sonra ikili arasında düşmanlığın başladığı bundan dolayı İbn İshâk'ın Medine'den ayrılıp Irak'a gitmek için karar aldığı ancak daha sonra aralarında anlaşma sağlandığı da nakledilmiştir. Hamidullah burada İmam Malik'in İbn İshâk'ı hadisleri yüzünden eleştirmediğini onun Hz. Peygamber'in gazvelerini, Hayber, Kureyza, Nadirilere ait olayları atalarından öğrenip ezberleyen sonradan Müslüman olmuş Yahudi çocuklarından sormasını ve öğrenmesini doğru bulmadığını ifade etmiştir (Hamidullah, 2012, s.47). Ancak başka bir metinde aralarındaki münakaşanın sebebi İmam Malik'in İbn İshâk'ı Kadercilikle itham etmesinden kaynaklanmaktadır (Horovitz, 2019, s.169). İmam Malik'in Hişam b. Urve ile yakın arkadaş olmalarından dolayı birbirlerini etkileyerek İbn İshak'a karşı böyle bir tepki geliştirmiş olabilecekleri de öne sürülmektedir (Eser, 2021, 33).

Hişam b. Urve, kendi eşinden İbn İshak'ın hadis duyduğunu inkar etmekte ve onu yalancılıkla itham ettiği aktarılmaktadır (Eser, 2021, s.33; Hamidullah, 2012, s.46). İbn İshâk'a yapılan

suçlamalardan öne çıkanlardan daha sonra ayrıntılı olarak üzerinde durulacak olan Kaderiyye olmak, Şîi olmak gibi mezhepsel ithamların yanında bir alime yakıştırılmayan horoz dövüştürme, Mescid-i Nebevî’de kadınların yakınına oturması, kadınlarla gece sohbetleri yapması ve kadınların onun güzelliğini görüp etkilensin diye arka saflarda namaz kılması olarak iddia edilmiştir (Haliloğlu, 2020, s.131).

Klasik kaynaklarda İbn İshâk’a yapılan eleştirilerden dikkat çekenlerden, ehli kitaptan rivayetlerde bulunması, Kaderî olması, Şîilikle itham edilmesi, tedlis yapması, olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara İbn İshâk ile Hişâm b. Urve arasında geçen meseleyi de eklemekte fayda görülmektedir. İbn İshâk’a yapılan bu eleştirileri sırasıyla incelemek gerekmektedir.

3.4.1. Ehl-i Kitaptan Rivayetlerde Bulunması

İbn İshâk’ın ehli kitaptan rivayetlerde bulunmasından dolayı yapılan eleştirilerin temelindeki nedenlerin başında onun ailesinin ehli kitaptan olması iddiasıdır. Daha önce ifade edildiği gibi İbn İshâk’ın dedeleri Aynu’t-Temr Kilisesi esirlerinden oldukları varsayılmaktadır. Halid b. Velid kilisede rehin bulunan Arap çocuklarını bulmuş ve kurtarmıştır. Şam ve Irak’a gönderdiği bu esirler arasında muhtemelen daha sonra Medine’ye gelen İbn İshâk’ın dedesi de bulunmaktadır. Müsteşrikler bu nedenden dolayı İbn İshâk’ın büyük babasının Hristiyan olduğunu iddia etmektedirler. Ancak Aynu’t-Temr Kilisesinde esir olarak tutulan Arapların Hristiyan olabileceğine dair elde kesin veriler bulunmamaktadır. Dolayısıyla iyi düzeyde İncili bilen İbn İshâk’ın bu bilgiyi dedelerinden öğrendiğine dair açık bir delil olmadığı gibi dönemin âlimlerinden öğrenmiş olabileceği de öne sürülmüştür (Şulul, 1996, s.44-45). İbn İshâk bazı konularda ehli kitaptan rivayetlerde bulunduğu gibi doğrudan onların din kitaplarından Tevrat ve İncil’den de nakillerde bulunmuştur. Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderilişi ve sıfatlarını anlatırken İncil’deki bazı pasajlara atıfta bulunmuştur. Havari Yuhanna’nın Hz. Peygamber’i müjdelemesi ile ilgili bölümü içinde geçen kelimeleri açıklamış, Hz. Muhammed’in isminin İncil’de geçtiğine delil göstererek onun risalet haberlerini bu rivayetlerle pekiştirmeye çalışmıştır. Rivayette Munhemenna rab indinde Ruhul-kudüs ile gönderilirse ona tabi olunmasından bahsetmektedir. İbn İshâk haberin devamında Munhamenna isminin Süryanice Muhammed olduğunu bu kelimenin Rumca karşılığının ise Paraklitos olduğunu aktarmaktadır (İbn Hişam, 2018, s.I/297).

İbn İshâk’ın İncil’den etkilenecek kitabına Hz. Peygamber’in nesep bilgisiyle başladığına dair yapılan yorumlar da yersiz görünmektedir (Bobzin, 2021, s.67). Zira Araplar arasında soy bilgisinin ne kadar önemli olduğu bilinmektedir.

Ehl-i kitaptan yaptığı rivayetlerden dolayı İbn İshâk’ın eleştirildiği görülmektedir. İbn İshak Yahudi birinden rivayette bulunduğu zaman bunu gizlemeyerek açıkça zikretmiştir. Eğer ehli-kitabın rivayetlerini kullanmak olumsuz bir durum arz etseydi muhtemelen müellif İbn İshâk da bu bilgileri kullanmaktan kaçınırdı. İbn İshâk bazı Müslümanların Yahudilerle aralarındaki anlaşma ve himayeden dolayı samimi ilişkiler içinde olduğunu ancak Allah’ın onlara sırlarını vermekten sakındırdığını ilgili ayetle birlikte nakletmiştir. Konuyla ilgili ayette yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların ağızlarından nefretleri taşmaktadır; kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Gerçekten size delilleri açıklamışızdır, eğer düşünüyorsanız! Size gelince, bakın siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz kitabın tamamına inanıyorsunuz; onlar sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” diyorlar; yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısıryorlar. De ki: “Öfkenizden çatlayın!” Şüphesiz Allah kalplerde*

olanı bilmektedir.”(Âl-i İmran, 118-119). İbn İshâk bu rivayeti takiben Müslümanların hem kendi kitaplarına hem de daha önce indirilmiş kitaplara iman ettiğini ancak Yahudilerin onların kitaplarını kabul etmediğini bundan dolayı da Müslümanların Yahudilerden daha fazla nefret etmesi gerektiği yorumunu yapmaktadır (İbn Hişam, 2018, s.234-235). Bu yorumu yapan bilince sahip birinin haliyle kullandığı rivayetlerde nelere dikkat etmesi gerektiği kendisi tarafından bilinmektedir. İbn İshâk'ın ehl-i kitaptan yaptığı rivayetlere gelince “bana Kureyza oğullarından biri rivayet etti, Yamin ailesinden biri bana bildirdi” şeklindeki lafızlarla haberi kimden almış ise ismini gizlemeden zikretmiştir (İbn Hişam, 2018, s.245; Öz, 2008, s.239). İbn İshâk'a Kureyza oğullarından birinin kendisine anlattığı haberde Hz. Peygamber Yahudilerin âlimlerini sormuş olayı nakleden kişide Tevrat'ı en iyi bilen Yahudi âlimlerin isimlerini bildirmiştir (İbn Hişam, 2018, s.245). Ehl-i kitaptan rivayetlerinden dolayı İbn İshâk'ı eleştirenler onun hangi konuda Yahudi veya Hristiyanlardan rivayette bulunduğunu değerlendirmeleri gerekmektedir. İbn İshâk'ın ehl-i kitaptan ilgili rivayetlerine bakıldığında haberlerin konusunun tarihi malumat olduğu ibadet ve itikat gibi konular içermediği dikkat çekmektedir. Müellifin Yahudi ve Hristiyanların kendi içindeki meseleleri en iyi bilen kendileri olduğu için bu gibi konularda onlardan rivayetlerde bulunduğu öne sürülmüştür. Ehl-i kitaptan rivayet etmeyi ilk yapan kişi İbn İshâk değildir. İbn Şihab ez-Zühri, Asım b. Ömer gibi onunla çağdaş âlimlerde ehl-i kitaptan rivayet etmekten kaçınmamışlardır (Öz, 2008, s. 239).

Genel kabul görmüş hadis eserleri telif edilmeden önce ahlaki konular içeren rivayetlerin detaylı bir şekilde incelenmediği ancak muhteva olarak hukuki kurallara sahip hadislerin ise çok detaylı bir değerlendirmeye tabi tutulduğu öne sürülmüştür (Robson, 1962, s.X/117). Ehl-i kitaptan rivayetlerde bulunduğu için çeşitli eleştiriler yöneltilen İbn İshâk'ın bu kaynaklardan aktardığı haberler incelendiğinde hukuki kurallar ile ilgili olmadığı genel tarihi olaylar olduğu görülmektedir.

3.4.2. Kaderî veya Şîî Olmakla İtham Edilmesi

İbn İshâk'ta dönemin diğer âlimleri gibi çeşitli ithamlara maruz bırakılmış ve bazı konularda eleştiriye tabi tutulmuştur. İbn İshâk'a yapılan en önemli eleştiri konularının başında Şîî ve Kaderî olmakla itham edilmesidir. Şîî haberlerde İbn İshâk'ın Bakır ashabından olduğu iddia edilmiştir. Şîîlikle itham edilme dönemin âlimleri içerisinde sadece İbn İshâk'a mahsus bir tenkit değildir. İbrahim en-Nehai, Sufyan es-Sevri, Şube b. Haccac, Ma'mer er-Raşid gibi önemli isimlerde İbn İshâk gibi Şîîlikle itham edilmişlerdir (Öz, 2008, s.233).

İbn İshâk'ın söylem olarak kaynaklarda kendini Şia'ya nispet etmesiyle ilgili herhangi bir rivayete rastlanmamıştır. İbn İshâk'ın naklettiği rivayetlere bakarak onun Şîî olabileceğini iddia etmek doğru bir tutum olarak görülmemektedir. Rivayetlerinde Hz. Ali'yi ilk Müslümanlardan sayması, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kendine kardeş seçmesi, Hayber'in fethi sırasında Müslümanların sancağını Ali'ye vermesi gibi örnekler delil olarak zikredilmektedir (İbn İshâk, 2012, s.197; Öz, 2008, s.234). Eğer İbn İshâk'a Şîîler için önemli bir yere sahip kişiler hakkında naklettiği haberler üzerinden değerlendirme yapılacaksa burada Selman el-Farisi'yi de eklemek yerinde olacaktır. Zira Selman el-Farisi'nin Müslüman olması ile ilgili rivayeti de uzun bir şekilde nakletmektedir (İbn İshâk, 2012, s.139). Ancak bu rivayetlerden yola çıkarak onu Şîîlikle itham etmek karşıt rivayetler olarak Hz. Ebu Bekir ile ilgili rivayetleri naklettiğinde büyük bir tenakkuz oluşturmaktadır (Öz, 2008, s.234). Zira Hz. Ebubekir'in Müslüman olmasını anlatan rivayetlerde kendisine Hz. Peygamber tarafından İslam dini tebliğ edildiğinde karşı çıkmamış büyük bir teslimiyet göstererek hemen kabul etmiştir (İbn İshâk, 2012, s.199). Rivayetler üzerinden onun Şîî olarak kabul edilmesini imkânsız kılan diğer rivayetlerden biride Hz. Ömer ile ilgilidir. Hz. Ömer'in

İslam'ı seçmesiyle ilgili verilen rivayetin içeriği de tek başına burada İbn İshâk'ın rivayet üzerinden Şî' olamayacağına örnek olarak yeterli görülmektedir (İbn İshâk, 2012, s.243-249).

İbn İshâk'ın maruz bırakıldığı bir diğer itham, Kaderiye yani Mutezileye mezhebine mensup olduğu iddiasıdır. Hadis toplamak için gittiği İskenderiye'de ona haset edenler, İbn İshâk'ın Kaderiyye'ye mensup olduğunu ileri sürerek şikâyet etmiş ve bu ithamlardan dolayı vali tarafından kırbaçlandığı nakledilmiştir. Yaşanan bu olaylardan sonra Medine'ye dönen İbn İshâk'ın Medine valisi İsmail b. Hişam tarafından da kırbaçlandığı saçının Hristiyan tıraşı gibi kestirildiği öne sürülmüştür (Haliloğlu, 2020, s.131).

Konuyla ilgili Abdulaziz b. Muhammed ed-Deraverdi bahsettiği haberde, “ Biz İbn İshâk'ın meclisinde ilim talim ediyorduk. Sonra İbn İshâk hafif bir uykuya daldı. Uyandığında ‘Rüyamda bir insanın mescide girip elindeki ipi bir eşeğin boynuna geçirerek onu alıp dışarıya götürdüğünü gördüm.’ dedi. Bunun üzerinden çok geçmeden mescitten içeriye bir adam elinde iple girerek elindeki ipi İbn İshâk'ın boynuna taktı. Sonra onu alarak sultanın yanına götürerek kırbaçlattı.” İfadelerini kullanmaktadır (Bağdâdi, 2002, s.II/22; Öz, 2008, s.235-236). Nakledilen bu rivayetin sahih olmasının düşük bir ihtimal olduğu söylenmiştir. Ancak ilgili konu hakkında bilgi içermesinden dolayı burada vurgulanmıştır. Konuyla ilgili başka rivayetlerde Süfyan b. Uyeyne gibi isimlerin onunla beraber görünmekten çekindiğine dair bilgiler de bulunmaktadır (Öz, 2008, s.236).

İbn İshâk üzerine geniş bir çalışma yapan İbn Seyyidinnâs, müellife yapılan tenkitleri teker işledikten sonra İbn İshâk'ın Kaderi ve Şî' olması ile ilgili olarak propaganda yapmıyorsa bu meselenin onun adaletinin ret edilmesini gerektirmeyeceğini ifade etmektedir (Öz, 2008, s.236).

3.4.3. İsnadı Düşürmesi ve Tedlis Yapması

İslami ilimlerin ilk teşekkül dönemlerine bakıldığında siyer ve hadisin alan olarak birbirinden ayrılmadığı konunun uzmanları tarafından dile getirilmiştir. Robson isnat ile ilgili incelemelerde en eski kaynaklara bakılması gerektiğini söylemiş özellikle bu konuda ilk kaynağın İbn İshâk olduğu üzerinde durmuştur (Robson, 1962, s.X/118). İbn İshâk isnat zincirini göz ardı etmesinden ötürü bazı muhaddisler tarafından eleştirilmiştir. Hadisçilerin tedlis-muhaddisin hadis aldığı hocanın adını atlayarak hadisi, hocanın hocasından nakletmesidir - yaptığını söyledikleri İbn İshâk, bu konuda bolca eleştiriye tabi tutulmuştur. Daha öncede ifade edildiği gibi İbn İshâk'ın rivayetleri naklederken böyle yapması konuyu hadis olarak aktarmanın farklı, tarihi bir olay örgüsü olarak aktarmanın farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Fayda, 1999, s.XX/94). İbn İshâk'ın yaşadığı dönemde kusursuz bir isnat sistemi henüz teşekkül etmediğinden dolayı müellifin de mükemmel isnat zincirleri kurmak gibi bir kaygısı olmamıştır (Robson, 1962, s.X/122).

Birtakım rivayetlerde ravi isimlerini zikretmediği, gizlediği, tedlis yaptığı ifade edilen İbn İshâk'ın böyle yapması konunun uzmanları tarafından farklı yorumlanmıştır. Örneğin Bedir, Uhud gibi savaşlarda ölenlerin isimlerini saydığı rivayetlerde, haberi naklettiği ravilerin ismini zikretmemesi herkes tarafından bu kadar meşhur olarak bilinen bir meselede isnadı ifade etmeyi gereksiz gördüğü şeklinde yorumlanmıştır (Robson, 1962, s.X/118).

İbn İshâk kitabında Hz. Peygamber'in akrabalarını uyarma bağlamında gelen rivayeti ona Abdullah b. Haris b. Nevfel'den nakleden raviyi gizlemiştir. Burada şahsın ismini gizli tutmasının sebebini rivayeti ona nakleden ravinin böyle istemesinden kaynaklandığını ifade etmiştir (İbn İshâk, 2012, s.204).

İbn İshâk'ın bazı rivayetlerini naklederken, “âlimin biri, falan kabileden biri, falan aileden biri” şeklinde ravi isimlerini zikretmediği de görülmektedir. İbn İshâk'ın yaptığı bir diğer uygulama

rivayetinden şüphe duymadığı birini kim olduğunu açıklamadan nakletmesidir (Robson, 1962, s.118).

3.4.4. İbn İshâk ile Hişâm b. Urve Arasında Geçen Mesele

Hişâm b. Urve ile aralarındaki problemin sebebi İbn İshâk'ın onun eşi Fatıma bnt. el-Munzir'den rivayet alarak nakletmesinden kaynaklanmaktadır. İbn İshâk'ın karısının yanına girmediyini, onu asla görmediğini söyleyen Hişâm b. Urve bunu sert ifadelerle dile getirmiştir (Öz, 2008, s.232). Hişâm b. Urve, İbn İshâk'ı açıkça yalan söylemekle suçlamıştır. Hişâm b. Urve'nin kullandığı bu ifadelerin nedeni olarak İbn İshâk'ın sosyal seviyesini kendisinden küçük görmesinden kaynaklandığı öne sürülmektedir. Zira İbn İshâk'ın mevali kökenden geldiği o dönemde toplum içerisinde bilinmektedir (Zekkâr, 2013, s.27).

Hişâm b. Urve'nin bu meseleye verdiği tepki bazı âlimlerce garip olarak karşılanmıştır. Çünkü İbn İshâk rivayetin doğrudan Fatıma bnt. el-Munzir'den alabileceği gibi mescitte veya aralarında bir örtü olduğu halde almış olma ihtimali de bulunmaktadır. Bu durum tabiundan birçok kişinin Hz. Aişe'den rivayette bulunmasına rağmen onu gerçekten görmemiş olmaları ile benzer bir durum arz etmektedir. İbn İshâk'ı bu durumdan kurtarmaya çalışanlar onun Fatıma bnt el-Munzir'in yanına küçükken girip rivayetleri dinlemiş olabileceğini başka bir görüşten Fatma'nın İbn İshâk'ın süt halası veya teyzesi olup eşi Hişâm b. Urve'nin bu durumdan haberdar olmadığı şeklinde görüşler öne sürmüşlerdir (Öz, 2008, s.232).

Siyer ilminde Hişâm, babası Urve gibi önemli bir konumda değildir. İbn İshâk, Hişâm b. Urve ile aralarında anlaşmazlık olmasına rağmen ondan rivayetler nakletmiştir. Ancak Hişâm b. Urve'nin müellif hakkında sergilediği bu olumsuz tavrın altında onun ilmi otoritesinin İbn İshâk tarafından sarsılmış olma ihtimalinin bulunmasıdır. Yaşadıkları dönemde ilmi açıdan bir rekabet olduğu düşünüldüğünde bu yadırganacak bir durum değildir (Öz, 2008, s.233). Hişâm b. Urve meselesinin aslının olmadığı İbn İshâk'a olan kıskançlığından kaynaklandığı iddia edilmiştir (Hamidullah, 2012, s.49). İbn İshâk, Hişâm b. Urve'nin eşinden Hz. Peygamber'e nispet edilen sadece bir tane hadis rivayet etmiştir. Bu rivayette de muhtemelen annesi, kız kardeşi ya da eşi için sormuştur. Burada İbn İshâk'ın, Hişâm b. Urve'nin eşinden naklettiği rivayete böyle karşı çıkmasının nedeni haberin içeriğinden de kaynaklandığı ihtimal dâhilindedir. İbn İshâk'ın naklettiği ve yalancılıkla itham edildiği rivayetin içeriği hayızlı kadınların durumu ile ilgilidir. Ancak bu rivayet İbn İshâk dışında başka kaynaklar tarafından da nakledilmiştir (Hamidullah, 2012, s.50).

İbn İshâk ve Müslüman tarihçilere bakıldığında kadın ravilerden rivayetler nakletmekten kaçınmadıkları görülmektedir. Fransız tarih okulu olarak sayılan Annales tarih okulunda bile kadınlara kendilerinin ifadesiyle üçüncü kuşakta 1970'lerden sonra yer vermeye başlanmıştır (Burke, 2014, s.103). Yukarıda bahsi geçen rivayette kadınların eğer isterlerse ilmi konuda ilk dönemden itibaren hadis, tarih ve diğer ilimlerin içinde oldukları görülmektedir. Zira Hz. Peygamber'in eşi Hz. Aişe'nin en çok hadis rivayet eden kişilerden biri olduğu bilinmektedir. Konuyla ilgili rivayetin tartışma nedeni de İbn İshâk'ın Hişâm b. Urve'nin eşinden yani bir kadının yanına girip nakletmesi değil hususi başka meseleler olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak gerek İmam Malik'in gerekse Hişâm b. Urve'nin, İbn İshâk hakkında dile getirdikleri olumsuzlukları haklı bir zeminin üzerine oturtmak mümkün değildir (Öz, 2008, s.233).

4. SONUÇ

İslam tarihinin oluşum süreci ilk vahyin Hz. Peygamber'e inzal olması ile başlamış, daha sonra rivayetlerin bir araya getirilmesi ve diğer ilimlerin de olgunlaşması ile geçmişten günümüze gelişimini devam ettirmiştir. İslam Tarihi alanında İbn İshâk kendinden sonrakiler için gerek ortaya koyduğu eserleri gerekse kullandığı metotla bu ilmin gelişiminin temellerini oluşturmuştur. Müellifin hayatına bakıldığında hicri birinci yüzyılın sonu, ikinci yüzyılın ilkyarısında yaşaması, dönemin siyasi ve fikri yapısı gibi sebeplerden dolayı hakkında net bilgilere ulaşmak birçok zorluk barındırmaktadır. İbn İshâk'ın doğum ve ölüm tarihi hakkındaki çeşitli rivayetlerin bulunmasından dolayı bir açıklık sağlamak adına yaklaşık bir tarih aralığı verilerek sorun giderilmeye çalışılmıştır. Müellifin yaptığı seyahatler, hakkında aktarılan rivayetlerden çok daha karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Bu konularla alakalı bir netlik sağlaması adına rivayetler ve konuyla ilgili yorumlar birlikte değerlendirilip bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. İbn İshâk'ın hayatı ve yolculukları vasıtasıyla dönemin siyasi, fikri yapısı ve etkisi hakkında da malumat sahibi olunabilir. Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmadığı için bazı durumlarda eserinde kullandığı ifadelerden yola çıkarak ilmi şahsiyeti hakkında bilgi verilmiştir.

Müellif İbn İshâk'a isnat edilen birçok kitap olmakla birlikte en önemli eseri Kitabu's-Siyer Ve'l-Meğazi (Siretu İbn İshâk) isimli eseridir. İslam Tarihi alanında yazılı olarak elimizde bulunan bu ilk eserin yazarı diyebileceğimiz İbn İshâk kendi döneminde yaşayan birçok alim gibi bazen olumlu bazen olumsuz söylemlere maruz kalmıştır. İbn İshâk'ın ilmi şahsiyeti rivayetlerinden dolayı "sika değil, kavi değil, yalancı" gibi ithamlara uğramıştır. Ancak aksine, sayılan olumsuz ifadelerin yerine yine İbn İshâk için aynı dönemde "sa'duk, muhaddislerin emiri/piri" gibi olumlu övgü içeren birtakım ifadelerin de kullanıldığı görülmektedir.

İbn İshâk hakkında kaleme alınan çalışmalarda ona yapılan eleştirilerin aslında müellifin gerek bulunduğu dönem gerekse de metodolojisinin tam olarak kavranılmamış olmasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Eserlerini oluştururken birçok kaynaktan faydalanmıştır. Başta Kur'an'ı Kerim olmak üzere, hadisler, vesikalar, ehli kitaptan bazen ismini zikretmediği yabancılardan ve başka birçok kaynaktan faydalandığı, kendinden önceki ve kendi dönemindeki tarih kitaplarından daha kapsamlı bir eser oluşturduğu görülmektedir. İbn İshâk kendine has üslubuyla eserinde şiirlere yer vermiş, sebebi nüzul olaylarını nakletmiş bazen ayetleri bir müfessir gibi tefsir etmiş bazen de aktardığı haberi yorumlamaya gayret etmiştir. İbn İshâk'ın ehli kitaptan rivayetlerde bulunması, bazen rivayeti aktarırken isnadı kaldırması veya rivayetleri birleştirmesi eleştirildiği noktalar olmakla birlikte bunları bulunduğu dönemde ilk yapan kişi değildir. Bu konuda birçok eleştiriye maruz kalsa da İbn İshâk'ın böyle yapması rivayeti hadis olarak aktarmanın farklı bir durum, tarihi bir olay örgüsü olarak aktarmanın ise farklı olmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hayatı ve ilmi şahsiyeti göz önünde bulundurulduğunda; dönemin siyasi erklerinin etkisi altına girmeden rivayetlerini aktarırken taraflı bir dil kullanmayıp objektif bir dil kullanmış olduğu görülmektedir. İbn İshâk duyduğu bir rivayet konusunda emin değil ise ilgili haberi kendinden daha iyi bildiğini düşündüğü kişilere sormaktan çekinmemiştir. İbn İshâk rivayetlerini nakledeken yöntem olarak çeşitli lafızlar kullanarak haberin içeriğinin güvenilirliği konusunda bir nevi bilgilendirme yapmaktadır. Aynı konuyla ilgili farklı bir rivayet varsa onu da zikretmiş olması, rivayetler arasında tercih yapmadığı durumlarda, "Allah en doğrusunu bilir." demesi ilmin gereğine göre davranmış olduğunun delilidir. Rivayetlerinde kullandığı çeşitli ifadeler kendi başına onun tarihi olayı aktarmasındaki ciddiyet ve hassasiyeti göstermektedir. Hz. Adem'den başlayarak Hz. Peygamber ile birlikte genel bir İslam Tarihi oluşturan İbn İshâk'ın yazdığı eserlerde kullandığı

metot sonrakiler için de yol gösterici olmuştur. Müellif İbn İshâk burada zikredilen ve sayılamayan birçok niteliğinden dolayı kendisine verilen kıymetten daha fazlasını hak etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akın, R. (2019). *İbn İshâk Ve İbn Hişâm'ın Sirelerinin Muhtevâ Açısından Mukâyesesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Ve Sanatları Programı, Yüksek Lisans Tezi.
- Altan, İ. (1996). İbn İshâk Tercümesi Üzerine. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(1), 295-302.
- Apak, A. (2015). *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi* (Cilt I). İstanbul: Ensar Yayınları.
- Apaydın, M. (2018). *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer.
- Arslan, A. (2016). Uyûnü'l-Eser Yazarı İbn Seyyidi'n-Nâs'a Göre İbn İshak'ın Güvenirliği. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII(1), 1-22.
- Arslan, A. (2019). *İbn Seyyidinnâs ve Uyunu'l-Eser*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Ataş, H. (2019). Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan İntihal Yapıp Yapmadığına Dair Bir Değerlendirme. *Toplum Bilimleri Dergisi*, XIII(27), 420-454.
- Batchaev, M. (2013). *Sîret-İ İbn İshâk'ın Metninde Tefsir Rivâyetleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Bauer, T. (2019). *Müphemlik Kültürü ve İslâm* (1. b.). (T. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bobzın, H. (2021). *Hız Muhammed Hayatı ve Batı Algısındaki Dönüşümü* (1. b.). (C. Altunaydın, Çev.) İstanbul: Runik Kitap.
- Bölükbaşı, M. (2019). *Arap-İslam Dünyasında Tarih Yazıcılığı* (1. b.). İstanbul: Hiper Yayıncılık.
- Brockelmann, C. (1987). İbn İshâk. *İA* (Cilt 5/2). içinde İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Buhârî, (E. (1987). *Sahîh-i Buhârî* (1. Baskı b., Cilt 1.cilt). (M. Sofuoğlu, Çev.) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Buhârî, E. A. (tz). *Tarihu'l-Kebir* (Cilt I). Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l Osmâniye Yayınları.
- Burke, P. (2014). *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu* (4. b.). (M. Küçük, Çev.) Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Kur'an Yolu Meali* (3. Baskı b.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- el-Bağdadî, H. (2002). *Tarihü'l-Bağdâd*. (B. A. Maruf, Dü.) Beyrut: Darul Ğarbu'l İslamî.
- el-Vakidî, E. A. (2016). *Hız Peygamber'in (s.a.v) Savaşları (Kitâbü'l- Meğazî* (2. b.). (M. Jones, Dü., & M. k. Yılmaz, Çev.) İstanbul: İlkharf Yayınevi.
- Eser, M. (2009). Eseri Günümüze Ulaşan ilk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenirliği. *İSTEM*, VII(13), 261-280.
- Eser, M. (2021). *İbn İshak* (1. b.). İstanbul: Siyer Yayınları.
- ez-Zehabî, E. A. (1985). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (3. b.). (Ş. Arnavudî, Dü.) Beyrut: Al-Risala Vakfı.
- ez-Zührî, İ. Ş. (2016). *el-Meğazî*. (M. N. Akdoğan, Çev.) Ankara: Ankara okulları Yayınları.
- Fayda, M. (1988). Abdullah b. Ebi Bekir b. Muhammed. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt I., s. 95). içinde İSTANBUL: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Fayda, M. (1999). İbn Hişâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XX, s. 71-73). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Fayda, M. (1999). İbn İshak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XX, s. 93-96). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Günaltay, Ş. (1991). *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih Ve Müverrihler* (1. b.). İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Haliloğlu, F. (2020). İbn İshâk. M. Azimli içinde, *Müslümanların Engizisyonu* (s. 128-137). İstanbul: Mana Yayınları.
- Hamidullah, M. (2012). Mukaddime. M. İbn İshak içinde, *Siyer-i İbn İshâk* (s. 21-63). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Hatîb el-Bağdadî, A. A. (2002). *Tarihü'l-Bağdâd, Muhakkik Beşşar Avvad Maruf* (1. b., Cilt II). (B. Avvad Maruf, Dü.) Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslami.
- Hizmetli, S. (1991). *İslam Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Horovitz, J. (2019). *İslam Tarihçiliğinin Doğuşu* (2. b.). (R. Özmen, & R. Altınay, Çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- İBN Hişâm, (. E.-H. (2006). *es- Sîretü'n-nebeviyye*, (Cilt I-IV). (H. Ege, Çev.) İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn Hişam, E. M.-H. (1955). *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (2. b.). (M. es-Sekkâ, Dü.) Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbi'l-Halebi.
- İbn İshak, (. E. (2004). *es-Sîretü'n-Nebeviyye li-İbn İshâk*, (Cilt I-II). (A. F. Mizyedî, Dü.) Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye.
- İbn İshak, (. E. (2012). *Siyer-i İbn İshak* (2.Baskı b.). (M. Hamidullah, Dü., & M. Bilik, Çev.) İstanbul: Düşün Yayınları.
- İbn İshak, (. E. (2013). *Hz.Peyhambere'in Hayatı Ve Gazveleri Kitâb's-Siyer Ve'l-Meğâzî* (1. b.). (S. Zekkâr, Dü., & A. Bakkal, Çev.) İstanbul: İlkharf Yayınevi.
- İbn Nedim, E.-F. M. (2019). *El-Fihrist* (1. b.). (R. Şeşen, Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- İbn Sa'd, (. M. (2015). *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir* (2.Baskı b., Cilt 1). (M. t.-H. Dr. A li Muhammed Ömer, Dü., & M. K. YILMAZ, Çev.) İstanbul: Siyer Yayınları.
- Jones, J. M. (2002). İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkîdî'ye Göre Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(16), 309-328.
- Kallek, C. (1996). Fukahâ-yi Seb'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt 13, s. 214). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kolkıran, G. (2004). *Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshâk ve Vâkîdî Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Küçükaşçı, M. S. (1996). İbn İshâk'ın Hayatı. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I(4), 181-187.
- Öz, Ş. (2008). *İlk Siyer Kaynakları Ve Müellifleri* (1. b.). İstanbul: İsar Vakfı Yayınları.
- Öz, Ş. (2014). *Farklı Siyer 'i Okumak* (1. b.). Ankara: Araştırma Yayınları.
- Öz, Ş. (2017). *Mevzû Haberlerin Tarihî Değeri* (2. b.). İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Özdemir, M. (2007). Siyer Yazıcılığı Üzerine. *Milel ve Nihal*, IV(3), 129-162.
- Özkan, H. (2013). Zührî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XLIV, s. 544-549). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özlem, D. (2018). *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Notus Kitap Yayıncılık.
- Robson, J. (1962). İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı. (T. Koçyiğit, Çev.) *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, 117-126.
- Sırma, İ. S. (1977). İbn İshâk (kitap tanıtma). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(2), 359-360.
- Şakir, F. (2009). *İbn İshâk ve es-Sira'sındaki Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Şulul, K. (1996). *Muhammed b. Ömer b.Vâkîd el-Vâkîdî Hayatı Eserleri Tarihçiliği ve Etkileri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Şulul, K. (2003). *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şulul, K. (2008). *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru Ve Usulü*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tarâbîşî, M. (1994). *Ruvâtu Muhammed b. İshâk b. Yesâr Fi'l-Meğâzi ve's-Siyer ve Sâir'l Merviyât*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Terzi, M. Z. (1991). Asım b. Ömer B. Katade. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt III, s. 479). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tosh, J. (2020). *Tarihin Peşinde* (7. b.). (Ö. Arıkan, Çev.) İstanbul: Kronik Kitap.
- Ünalın, A. (2009). İbn İshâk ve Hadis Rivâyetindeki Yeri. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, I(2), 97-113.
- Vâkîdî, E. A. (2016). *Kitâbü'l-Meğâzî* (2. b.). (M. Jones, Dü., & M. K. Yılmaz, Çev.) İstanbul: İlk harf Yayınları.

- Yılmaz, Y. (2013). Bir Siyer Müellifi Olan İbn İshâk'taki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI(22), 100-127.
- Zehebî, Ş. E.-B. (1962). *M'ızanu'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical*. (M. el-Becavi, Dü.) Beyrut: Daru'l-'Marifeti li Tabât ve n-Neşr.
- Zekkâr, S. (2013). Mukaddime. M. İbn İshâk içinde, *Kitabu's-Siyer ve'l-Meğazi* (s. 21-39). İstanbul: İlk Harf Yayınevi.

